

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Гуманітарний факультет

Кафедра історії

**ФЕНОМЕН МОДИ В ЖИТТІ РАДЯНСЬКОЇ ЖІНКИ В ПЕРІОД
«ЗАСТОЮ»**

Студентки IV курсу

групи ГІС17\Б

Любчик Софії Василівни

Науковий керівник:

Кандидат історичних наук

Стефанів Василь Володимирович

Львів 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. МОДА - СОЦІАЛЬНИЙ РЕГУЛЯТОР СУСПІЛЬСТВА	
1.1. Поняття та аналіз моди. Її соціокультурний феномен.....	7
1.2. Створення і розповсюдження модних тенденцій в СРСР.....	14
РОЗДІЛ II. «РОЗВИНЕНИЙ СОЦІАЛІЗМ» У ГЕНДЕРНІЙ ПОЛІТИЦІ	
2.1. Проблематика образу ідеальної радянської жінки	24
2.2. Щоденні реалії радянського жіноцтва.....	30
РОЗДІЛ III. СОЦІАЛІСТИЧНА VS ПОВСЯКДЕННА МОДА У ПЕРІОД «ЗАСТОЮ»	
3.1. Соціалістична мода як спосіб пропаганди.....	38
3.2. Повсякденна мода як відображення реального становища.....	43
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	54
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

Актуальність теми. Починаючи з модерного часу, мода перетворилась на невід'ємний атрибут повсякденності. Вбрання стало своєрідним культурним кодом, з якого можна зчитати необхідну інформацію про людину, її особливості й місце в соціальній стратифікації. Із появою масової культури й тоталітаризму в ХХ столітті вона опинилась в руках диктаторів, втративши основну свою рису – саморегуляцію. В цих умовах мода стала ще одним інструментом пропаганди. Чи не найбільша держава в якій панував тоталітаризм – Радянський Союз, прагнув поставити під контроль не надто привабливий для нього світ моди. Для цього в Союзі Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) була створена власна радянська мода. Та попри бажання влади здобути тотальний контроль над цим феноменом, співіснувала ще одна мода, яка не вписувалась в такі рамки.

ХХ століття також принесло не менш вагому зміну в соціальному поділі. Радянські жінки отримали чимало прав, публічний простір навстіж відкрився для них. Омріяна можливість працювати і навчатися стала реальністю. Пропаганда активно популяризувала такі здобутки, та реальність була далеко не такою, яку виставляли на показ. Жіноцтво стикнулось із чималою кількістю проблем, часто з невидимою дискримінацією. Картина ідеальних умов в Радянському Союзі для жіноцтва часто залишались лише картиною, без справжнього наповнення.

Актуальність цього дослідження полягає у висвітленні викликів, які постали перед модою і жінками в умовах «розвиненого соціалізму». З'ясовується співіснування пропаганди та реального становища в моді та житті жіноцтва, їхні основні відмінності. В науковій роботі виявляється, яке місце посідала мода в щоденній рутині жіночого населення, наскільки сильно вона впливала на їхній побут й звички. Висвітлюється питання проникнення західної культури в Радянський Союз і її відбиток на зовнішній вигляд модниць. З'ясовується чи відповідали штучним стандартам жінки й повсякденна мода. В українській історіографії тема співіснування моди та жіноцтва в період Радянського Союзу майже не розкрита, досить мало висвітлено проблематику жіночої історії в даний

період. Наукова робота відкриває нове поле для дослідження, яке може дати поштовх для подальших відкриттів.

Мета дослідження – на основі порівняльного аналізу зрозуміти різницю між пропагандою та реальністю щодо жіноцтва та моди, виявити комплексний вплив модних тенденцій на стиль життя радянських жінок, формування їх смаків в період «застою».

Зважаючи на мету дослідження, поставлено такі **завдання**:

- Простежити специфіку моди як соціального регулятора
- Визначити вплив комуністичної ідеології на модні тенденції в СРСР
- Розглянути пропагандистський образ ідеальної радянської жінки
- З'ясувати дійсне місце жінки в радянському суспільстві
- Виявити ступінь довіри та авторитетності журналу «Радянська жінка»
- Прослідкувати взаємозв'язок моди та жінок в умовах «застою»
- Дослідити феномен радянської моди
- Простежити унікальність повсякденної моди в Радянському Союзі

Об'єктом дослідження є радянська мода в повсякденній реальності жіноцтва в період 1964-1985 років.

Предметом дослідження є феномен і пропаганда офіційної радянської моди і портрету ідеальної радянської жінки, а також реальне становища жіноцтва і моди.

Хронологічними рамками роботи є період «застою», що був протягом 1964-1985 років в СРСР. Вибір нижньої межі дослідження зумовлений посиленням ідеологічного контролю і утвердження консервативних поглядів на соціальні норми через заміщення Генсека. Верхньої – переорієнтація цінностей в моді і житті всього радянського суспільства, через зміну політики під назвою «перебудова».

Територіальні рамки. В даній науковій роботі найбільше аналізується територія Української Радянської Соціалістичної Республіки після 1964 року. Для порівняння частково згадуються інші республіки європейської частини Радянського Союзу.

Методологічна основа. У праці використано історико-порівняльний метод для співставлення двох систем (ідеології та повсякдення). Комплексний і критичний підходи для характеристики використаних джерел: журналу та даних усної історії. Причино-наслідковий аналіз – для фактологічного матеріалу.

Джерела. Журнал «Радянська жінка» (випуски 1964-1985 років). Особистий архів інтерв'ю із жінками-очевидцями з різних куточків України (6 штук).

Оцінка сучасного стану розробленості проблеми. Феномен радянської моди досліджується десятками українських, російських, рідше інших іноземних науковців. Проте дана тема ще не розкрита на повну. Відомими книгами на тему проблематики моди є таких філософів, як Ролан Барт¹, Георг Зіммель², Валентин Толстих³, Поршнев Борис⁴. Якщо говорити про історіографію, визначною книгою є «Мода і мораль»⁵ англійської історикіні Ейлін Рібейро. Щодо радянської моди, існує ряд іноземні досліджень авторства: Олександра Гофмана⁶, Джурджи Бартлетт⁷, Юкки Гронова й Сергія Журавльова у співавторстві⁹. Вітчизняні наукові роботи не менш варті уваги: Ольги

---

¹ Барт Р. Система моди. Статті по семиотике культуры / Пер. с фр., вступ. ст. и сост. С. Н. Зенкина. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 2003. – 512 с.

² Зіммель Г. Избранное. Том второй. Созерцание жизни./ Мода/Перевод М.И. Левиной. Издательство «Юристъ», 1996. – 607 с.

³ В. И. Толстых. Мода как социальный феномен. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vneshnii-oblik.ru/socialnyyi-fenomen.html>

⁴ Поршнев Б. Ф. Социальная психология и история. Москва: Наука; 1979, 232 с.

⁵ Рибейро Э. Мода и мораль. Пер. с англ. Г.Граевой. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – 264 с. (Серия «Библиотека журнала “Теория моды”»)

⁶ Гофман А. Б. Мода и люди. Новая теория моды и модного поведения. 3-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 208 с.

⁷ Джурджа Бартлетт. FashionEast: призрак, бродивший по Восточной Европе – пер. с англ. Е. Кардаш. — М.: Новое литературное обозрение, 2011. — 360 с.: ил. (Серия «Библиотека журнала “Теория моды”»)

⁸ Fashion and Politics. Edited by Djurdja Bartlett; With contributions by Serkan Delice, Rhonda Garelick, Erica de Greef, etc. – Yale University Press. – New Haven and London, 2019. – 240 p.

⁹ Jukka Gronow, Sergey Zhuravlev. Fashion Meets Socialism: Fashion industry in the Soviet Union after the Second World War. – Published by: Finnish Literature Society, 2015. – 306 p.

Корнієнко¹⁰¹¹¹², Зеновії Тканко¹³, Марії Костельної¹⁴. Що стосується жіночих студій Радянського Союзу, на жаль, досліджень значно менше. Серед представників є такі українські вчені як, Мирослава Смольніцька¹⁵, Наталія Олійник¹⁶, Оксана Кісь¹⁷. Остання історикиня в своєму науковому доробку має чи не найбільше робіт в Україні присвячених гендерним аспектам.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше:

- Досліджено реальне становище радянських жінок в 1964-1985 роки, завдяки особисто зібраними інтерв'ю респонденток із різних куточків України.
- Висвітлено та проаналізовано різницю між ідеологічною складовою та реальним становищем в моді та житті жінок.

Структура бакалаврської роботи: робота побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, трьох розділів, висновків (53 сторінки), списку використаних джерел та літератури (69 позицій), двох додатків. Загальний обсяг бакалаврської роботи 62 сторінки.

---

¹⁰ Корнієнко О.В. Структура й особливості функціонування індустрії моди в УРСР у II половині ХХ ст.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=UZTNU_istor_2018_29%2868%29_3_6 Ст. 18-23

¹¹ Корнієнко О. Феномен моди: державна політика та повсякденне життя в Українській РСР (1956–1985 рр.).

[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://history.org.ua/uploads/editor-files/2020_04/5e9569791ce86.pdf . 2020 р. – 384 с.

¹² Корнієнко О. Виховуючи смак: дискурс про моду в радянському суспільстві. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_135_17 . Ст.59-63

¹³ Тканко З. Мода в Україні ХХ століття. – Львів: видавництво «АРТОС», 2015. – 236 с.

¹⁴ Костельна М. В. Діяльність українських будинків моделей одягу в 60–80-х рр. ХХ ст.: концепції розвитку модних тенденцій. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2013. Вип. 24. С. 37–48.

¹⁵ Смольніцька М. Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8569> . Ст. 162-174.

¹⁶ Олійник Н.Ю. Емансипація жінок по-радянськи: особливості та наслідки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_6_29 . Ст.144-151

¹⁷ Кісь О. Українки в ГУЛАГу: вижити значить перемогти / Наук. ред. С. Павлюк. НАН України. Інститут народознавства. – Львів: Інститут народознавства, 2017. – 288 с.

РОЗДІЛ І

МОДА - СОЦІАЛЬНИЙ РЕГУЛЯТОР СУСПІЛЬСТВА

1.1. Поняття та аналіз моди. Її соціокультурний феномен

Людина тісно пов'язана з бажання одягатися, щоби підкреслити себе та свій соціальний статус. Одяг давно вже не просто перша необхідність, щоби захистити тіло від холоду або інших зовнішніх подразників. Завдяки таким засобам як мода, одяг представляє характер людини без вербальної комунікації, відображає певну традиційність, визначність, або подекуди невдоволення суспільним порядком. Мода настільки вкоренилась в життя людини, що стала його невід'ємним атрибутом. Вона поширюється майже на кожен сферу життєдіяльності. Зацікавивши своїм багатогранним феноменом, мода неодноразово досліджується представниками різних галузей науки: економіки, психології, антропології, історії і т.д.¹⁸

Досліджуючи поняття моди, варто зауважити його етимологію та історію походження. Слово бере початок із латинського «modus», що тлумачиться «міра», «правило», «образ». Першими, запозичуючи з латині, хто почали застосовувати поняття «модного», що стосується зовнішнього вигляду були французи у XVII столітті. В цей період французький королівський двір поступово почав диктувати правила вишуканого одягу. На думку, науковиці Наталі Чупріної, лише в часи Нової історії могло зародитися таке явище, як мода, яке неодмінно пов'язане із мобільністю суспільства¹⁹. «До XVI століття в Європі соціальна мобільність характеризувалася як мінімальна, а соціальна роль і статус людини були жорстко закріплені, часто – в законах і завжди – в звичаях.

---

¹⁸ Лебедь О. *Феномен моди в контексті сучасного суспільства: теоретичний аналіз*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/06/%D0%9B%D0%B5%D0%B1%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf>, 2015. – 92 с.

¹⁹ Чупріна Н. В. *Визначення моди як соціокультурного явища в сучасному "суспільстві споживання"*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VMSU_mystetstvo_2013_16_1_7. Ст. 32-37

Відповідно, в такому суспільстві мода з'явитися не могла»²⁰. Починаючи із XVII століття і по сьогодні вислів «бути модним» набуває смислового значення.

Мінливість, періодичність – одна з головних характеристик моди. Ірландський письменник, Оскар Уайльд одного разу сказав: «Мода – це форма неподобства, настільки нестерпний, що ми змушені змінювати її кожні півроку»²¹. Однак чи справді мода є тим неподобством? Говорячи про неї, варто з'ясувати її зв'язок з розвитком суспільства. Явище «модного» не завжди однакове у всіх соціумах світу. Якщо розглядати певні канони одягу крізь історичну тяглість, то зразу стає помітним, що сьогоднішні прийнятні «стандарти» дуже відрізняються від «стандартів» попередніх років. Їх зазвичай формувала моральність того чи іншого суспільства. Беручи до прикладу європейський континент Середньовіччя, то головним суддею моралі була Церква, яка надиктовувала дозволені «шаблони» зовнішнього вигляду. Вийти за їх межі, означало протидіяти самому Богу, а як відомо набожність була надзвичайно важливою. Тому середньовічне суспільство характеризується застоєм, що відображається також і в одязі. Що стосується попередньої епохи, то стародавні греки вірили в особистий здоровий глузд, тому дозволялось одягатися так, як кожен вважав за потрібне. Таким чином, в Античності переміни були більш присутніми, однак їх не можливо назвати модою²². Динамічність розвитку починається з настанням модерного часу, коли нерівність перестає бути надто різною. Зароджуються нові ідеї демократичного суспільства, саме тоді одяг починає з надзвичайною швидкістю, в порівнянні зі попередніми епохами, трансформуватися, зароджуючи моду²³. З того часу, завдяки моді можна спостерігати потреби, характер, настрої соціуму. З настанням постмодернізму, світ щороку видозмінюється, стає амбітним, масовим, він стирає кордони між дозволеністю, а мода чітко це відображає. Найкраще це можна простежити з

---

²⁰ Там само, ст.25

²¹ Цитата. *Цитати про моду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://citata.net.ua/tsitati-pro-modu/>

²² Рибейро Э. *Мода и мораль*. Пер. с англ. Г.Граевой. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – 264 с. (Серия «Библиотека журнала “Теория моды”»)

²³ Чупріна Н. *Визначення моди як соціокультурного явища...*ст.35

таким новим явищем як «унісекс». Він характеризується відсутністю гендерних ознак в одязі, пропонуючи моделі, які підходять як і чоловікам, так і жінкам, що демонструє прагнення до рівності обох статей. Таким чином, мода постає дзеркалом суспільства. Нові ідеї, соціальні зрушення, зародження модерних цінностей стають каталізатором до постійного оновлення одягу. Тому вислів Оскара Уайльда варто сприймати не буквально, а розуміти підтекст його думки.

Ще однією ознакою, якою наділяють моду є масовість, однак питання є досить суперечливим. Явище масової культури зароджується у ХХ столітті, майже одночасно із виникненням диктаторських держав, які використовували масовість для поширення своєї влади. Політологиня Ханна Арендт вважала, що масове суспільство стало стимулом до зародження тоталітаризму²⁴. Беручи до прикладу радянські публікації, прослідковується зміна до погляду на маси. В дореволюційний час писали про «народність» як форму натовпу, що тягне суспільство вниз, проте у 1920-30 р.р «народність» замінюється новим поняттям «масової культури» і ототожнюється із пролетарською, що неодмінно має позитивне забарвлення²⁵. Міністр пропаганди Третього Рейху Йозеф Геббельс писав: «Дайте мені засоби масової інформації і я з будь-якого народу зроблю стадо свиней»²⁶. А втім, такий феномен як масова культура не могла оминати і демократичні держави. Вона породила ЗМІ: телебачення, радіо, а пізніше Інтернет, що сьогодні вважається засобами ліберального суспільства. Тож згодом масовість почала набувати позитивної конотації.

Та все ж досі масова культура часто зазнає критики, як продукція низькопробної якості, що втрачає свою оригінальність і не може бути високо оцінена. Навіть деякі творці моди надають негативну оцінку масовій розповсюдженості та заперечують існування моди поряд з масами. «Моди

---

²⁴ Арендт Х. *Джерела тоталітаризму*. – 2-е вид./Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005, - 584 с.

²⁵ Сотник А. *Розвиток масової культури тоталітарного типу у ретроспективні Німеччини і України в 1930-1940-і роки*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mist_2010_7_66. Ст. 375-382

²⁶ Українська правда. *Війна, яку ми програли*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/03/12/7018500/>

більше не існує. Її створюють для кількох сотень людей»²⁷ - стверджувала Коко Шанель. То чи справді мода є масовою? Теоретик масової культури Джон Сторі пропонує свій варіант такого визначення: «Так, відправною точкою для кожного визначення масової культури є те очевидне зауваження, що масова культура – це просто культура, яка подобається значній кількості людей. І, без сумніву, такий кількісний показник дістане широке схвалення»²⁸.

Для кращого розуміння хто саме задіяний у моді і яка кількість її приймає, варто скористатися теорією провідного сучасного соціолога О. Гофмана. Дослідник виділяє три групи людей: конгломерат, натовп і публіка. Перше поняття характеризується випадковим зібранням на короткий час, які пов'язані лише просторовою близькістю без будь-якого спільного фактору. Подає приклад пасажирів у транспорті. В такому випадку не можлива котра-небудь модна комунікація, лише підкріплення існуючої. Наступна група виділяється також короточасним, неорганізованим, просторово близьким скупченням, яке вже об'єднане емоційним або іншим зовнішнім чинником. Це можуть бути гості якогось фестивалю. Тут поширення моди можливе зазвичай завдяки лідерам такого зібрання, однак через емоційність, комунікація також присутня між учасниками. Та все-таки вона не є прямою і діє вибірково. Перші дві групи (конгломерат та натовп), за словами Гофмана, існували вже давно, проте наступна (публіка) є новим явищем, що напряду пов'язано із процесами масовізації. Публіка представляє найбільш неподатливий і найменш емоційне утворення. В ній формується та функціонує суспільна думка, діють певні інституції, які репрезентують потреби соціуму. Модна комунікація відбувається через феномен новин. Новини передаються через газети, журнали, радіо, телебачення. У публіці, як у стійкій формі масовізації, мода набуває популярності, стаючи доступною для широких верств населення²⁹.

---

²⁷ Memebel. *Мода – афоризми, крилаті вирази, фрази, вислови*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://porjati.glam-novias.com.ua/2019/05/28/moda-aforizmi-krilati-virazi-frazi-vislovi/>

²⁸ Сторі Дж. *Теорія культури та масова культура* / Дж.Сторі; пер. з англ. Сергія Савченка. – К.: Акта, 2001. – 360 с.

²⁹ Гофман А.Б. *Мода и люди. Новая теория моды и модного поведения*. 3-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 208 с.

Ролан Барт, теоретик семіотики, вважав, що періодичні видання, такі як журнали, якраз таки роблять моду масовим явищем, оскільки через багатотиражні публікації вона стає доступна кожному³⁰. Німецький соціолог Георг Зіммель стверджував, що мода є об'єднавчим чинником для суспільства, особливо для класового. Через такий фактор, як наслідування, мода надає соціальну опору людині. Відповідальність за самого себе перестає бути такою разючою і у своїх діях особистість не відчувається самотньою. Наслідування моди повністю або частково позбуває індивіда проблеми вибору, переносячи це на соціум або клас³¹. Тому якщо дотримуватися ідеї Зіммеля, мода так чи інакше, перебуває в центрі уваги суспільства, нарощуючи навколо себе маси. Не існує однієї і загально прийнятої думки щодо моди як масового явища. Мода успішно існувала декілька століть перед тим, як зародилась масова культура. Однак починаючи із ХХ століття, масовізація стала новим ефективним інструментом популяризації моди. Завдяки засобам масової комунікації вона почала набирати нових обертів, стаючи ще більш доступною.

Парадоксально, але попри те, що мода містить в собі елементи масової культури, вона також тісно пов'язана із індивідуалізмом. Протиріччя – досить притаманне явище для суспільства і мода, як феномен, яскраво це підкреслює. Отже розглянемо детальніше, що таке індивідуалізм і як він виявляється в модних тенденціях. Енциклопедія «Британіка» характеризує індивідуалізм як «політична та соціальна філософія, що підкреслює моральну цінність особистості»³². Кембриджський словник дає таку дефініцію: «ідея, що свобода думок і дій для кожної людини є найважливішою цінністю суспільства»³³. Згідно цих визначень індивідуалізм – це свобода вираження особистості. Відповідно маніфестація власного «Я» не може не відбуватися через візуалізацію і саме цим

---

³⁰ Барт Р. *Система моди*. Статті по семиотике культури / Пер. с фр., вступ. ст. и сост. С. Н. Зенкина. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 2003. – 512 с.

³¹ Зіммель Г. *Избранное. Том второй. Созерцание жизни*/ Мода/Перевод М.И. Левиной. Издательство «Юристь», 1996. – 607 с.

³² Britannica. *Individualism*. / WRITTEN BY Steven M. Lukes Professor of Sociology, New York University. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/individualism>

³³ Cambridge Dictionary. *Individualism*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/individualism>

візуалом постає мода. Виділяючись з натовпу, протестуючи певним традиційним стандартам, індивіди стають учасниками моди, оскільки вона є певним комунікаційним містком між людиною і соціумом. Так вкінці ХХ століття зароджується новий стиль під назвою «Street Style» і досі залишається на піку популярності. «Street Style» диктує свої правила «знизу», поєднуючи в собі непоєднуване і буквально промовляючи про унікальність кожної особистості³⁴. Якщо говорити про тренди, які представляються дизайнерами на показі мод, то кожен з них наділений гнучкістю, що дозволяє наслідувати їх на власний маневр.

Протилежній стороні бунтарства і самоствердження є покірність і бажання плести за течією. Ті особистості, що прагнуть злитися у натовпі і постати непомітними в суспільстві, так чи інакше залишаються учасниками моди, оскільки завдяки їй вони можуть підкреслювати свою «непомітність»³⁵. Цікаві ідеї щодо індивідуалізму в моді, знову ж таки, висловив Г. Зіммель. Окрім того, що мода підтримує індивіда в соціумі, як зазначалось вище, соціолог був переконаний, що вона також дозволяє йому бути не схожим на інших, задовольняє його в потребі диференціації. Ця суперечність моди переноситься на особистий досвід людини і, здавалось би, два взаємовиключні бажання: не бути покинутим у суспільстві і одночасно бути не таким як усі, допомагають їй повністю проявити себе³⁶. Таким чином, можна стверджувати, що мода йде нога в ногу з філософією індивідуалізму.

Мода як феномен немає прив'язки до якогось конкретного місця, території, групи чи нації – вона є глобальною і міжнародною. Стаючи популярною в одному місці, як наприклад Париж або Мілан, вона швидко поширюється на кожен куточок світу, де можлива комунікація. Як стверджує сучасна дослідниця моди Джорджа Бартлетт, мода – це частина культури. А культура, в свою чергу, завжди була гібридизована постійною міграцією навіть перед колоніальною

---

³⁴ Лагода О. *Мода – маніфестація культури свободи особистості в добу глобалізації*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mist_2009_6_27. Ст. 194-202.

³⁵ Гофман А.Б. *Мода и люди. Новая теория моды и модного поведения...*ст.28

³⁶ Зіммель Г. *Избранное. Том второй. Созерцание жизни...*ст.296

епоху. В такому разі мода не може бути автентичною, а лише транснаціональною³⁷. Хоча все-таки є ймовірність її часткового видозмінення. Це зрозуміло на прикладі вільних, демократичних держав, однак складніше прослідкувати таке поширення в країнах з тоталітарним режимом. В диктаторських державах розповсюдження модних тенденцій відбувається двома шляхами: зверху через контроль правлячих верхівок, проте з великим цензуруванням або ж знизу через різні нелегальні методи, такі як спекуляції й контрабанду. Вільне розповсюдження модних трендів серед учасників моди в тоталітарних країнах зводиться до мінімуму.

Суттєво інші ідеї щодо феномену моди побутували серед радянських науковців. Як приклад, послужить нам праця провідного радянського філософа Валентина Толстих «Мода як соціальний феномен»³⁸. В книзі використано численні цитати, згадки філософів і письменників таких як Іммануїл Кант, Йоганн Фіхте, Георг Гегель, Станіслав Лем. Автор наче навмисно використовує такі цитати, які висміюють і «очорняють» моду як таку, хоча сам різко критикувати не наважується, а лише з підтекстом. Авторитетними ідеями в роботі є думки Карла Маркса, Фрідріх Енгельса й Володимира Леніна. Панівною концепцією книги є те, що мода це – «улюблене дітище капіталізму»³⁹ із споживацькою метою. Ба більше, західний світ використовує її задля власних примх. «Буржуазія і тут залишається вірною собі, використовуючи механізм моди у власних, корисливих інтересах»⁴⁰. Через обман й обдурювання, застосовуючи модні тенденції, за словами Толстих, капіталісти морально спустошують суспільство⁴¹. Тобто автор доводить, що мода стоїть лише на службі корисливих людей, щоб вони згодом могли панувати над соціумом. Філософ ставить під питання те, чи справді мода може бути міжнародною.

---

³⁷ *Fashion and Politics*. Edited by Djurdja Bartlett; With contributions by Serkan Delice, Rhonda Garelick, Erica de Greef, etc. – Yale University Press. – New Haven and London, 2019. – 240 p.

³⁸ В. И. Толстых. *Мода как социальный феномен*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vneshnii-oblik.ru/socialnyyi-fenomen.html>. Ст. 7-39

³⁹ В. И. Толстых. *Мода как социальный феномен...* Ст. 7-39.

⁴⁰ Там само, Ст. 7-39.

⁴¹ Там само, Ст. 7-39.

Толстих стверджує, якщо вона набуває ознак інтернаціональності, тоді індивід втрачає право на особисту свободу вибору, ідеї перестають бути унікальними, а держава зазнає чужого впливу. Таким чином, мода може залишатися справжньою, якщо країна буде розвивати власні ідеї модних тенденцій й легку промисловість. Що стосується радянської моди, то в книзі прослідковується ідея, що вона може існувати лише тоді, коли є монополізованою й служити на користь державі. Знову ж таки протилежні думки філософ висловлює щодо індивідуалізму. Та мода, яка існує в сучасному світі, навпаки позбавлена поваги до індивіда й розкриття людської особистості. Тільки в соціалістичних країнах вона дає можливість людині почуватися самим собою, оскільки формується під ідеєю гуманності без будь-якого примусу й «не спекулює на природних даних і інстинктах»⁴². Отже, як бачимо, представник радянської філософії пробує довести, що та мода, яка поширена в світі – це лише інструмент управління для «буржуазії» і вона не може бути самодостатньою, тим паче «дзеркалом» суспільства. Істинна мода існує лише під егідою соціалістичного режиму.

1.2. Створення і розповсюдження модних тенденцій в СРСР

Створення моди у Радянському Союзі напряму пов'язане із його тоталітарною метою. Комуністичний лад прагнув поставити під контроль кожен сферу життя людей, нівелювати всі попередні здобутки, звичаї, закони і навіть історію. З приходом більшовиків вибудовувалось цілком закрите суспільство, яке мало свій унікальний стиль життя, надиктований державним апаратом. Радянська влада вдавалась до різних методів забезпечення контролю: починаючи від пропаганди, закінчуючи спеціальними наглядовими органами такими як Народний комісаріат внутрішніх справ. Через жорстоке придушення інакомислячих, високопосадовцям СРСР вдалось ізолювати плюралізм і створити соціум з однаковими смаками, прагненнями та поглядами на життя. Будь-які матеріали (до прикладу приватне листування), які не відповідали

---

⁴² Там само, ст.7-39.

ідеології держави одразу ж примусово вилучались, а його власників безжально карали⁴³. Звісно під такий тотальний контроль піддавалась і мода.

Для радянської влади першочерговою метою було створити один радянський народ, який би відзначився своєю рівністю серед усіх верств населення. Суспільство мало позбутися «буржуазії» та «експлуататорів» звичайних людей. Однорідність усіх пролетарів – була найвищим благом для Радянського Союзу. Тому зовнішній вигляд формувався відповідно під задані стандарти. Ідеологія комуністів безпосередньо впливала на створення одягу для радянської людини. Однозначно будь-які елементи, які б підкреслювали матеріальне становище людини одразу були прибрані. Капелюхи, чоловічі метелики, прикраси із дорогих матеріалів, мереживо та інше могли стати приводом для арешту. Одяг радянської людини мав бути простим та функціональним.

З приходом більшовиків спершу було створено прозодяг, який призначався для виконання роботи в особливих умовах та для повсякдення. Засновниця прозодягу Варвара Степанова мала за мету повністю позбутися жіночності та сексуальності в одязі, а підкреслити як і чоловіче, так і жіноче тіло безформністю і грубуватістю⁴⁴. Як зазначає науковиця Ю. Глушко, прозодяг мав продовжувати лінії тіла та верстатів, стати певним інструментом робітників, як і знаряддя праці⁴⁵. Вигляд радянської людини повинен бути безкомпромісно пуританський. Соратник і чоловік Степанової, Олександр Родченко також розділяв з нею таку думку і вважав, що мода, особливо та, яка побутувала в Парижі, морально спустошує та псує населення. Через прозодяг подружжя намагалось повністю позбутися моди, особливо жіночої. Конструюючи зразки

---

⁴³ Папакін Г.В. *Особливості соціально-політичних комунікацій тоталітарного суспільства (на прикладі радянського режиму 1930-1940-х років)*. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2013_4_10. Ст.45-52

⁴⁴ Джурджа Бартлетт. *FashionEast: призрак, бродивший по Восточной Европе* – пер. с англ. Е. Кардаш. — М : Новое литературное обозрение, 2011. — 360 с.: ил. (Серия «Библиотека журнала “Теория моды”»)

⁴⁵ Глушко Ю.С. *Основні тенденції розвитку моди Радянської України 20-30- х р.р. XX ст.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npifznu_2016_45%281%29_32. Ст.207-211.

жіночого костюму, без талії й створюючи ефект плоских грудей, дизайнери прагнули якнайбільше наблизити його до чоловічого вигляду. Таким чином, це відповідало б стандарту нової радянської жінки нарівні з чоловіком⁴⁶.

Однак такий тип одягу не прижився серед робітників та робітниць, тому згодом його скасували. Та все ж представники влади розуміли яке велике значення має мода на ментальність людей, їхні настрої. Як зазначає дослідниця Джурджа Бартлетт: «Ефемерний, вічно незавершений і невловимий феномен дійсно погрожував цінностям соціалізму - стабільності, відсутності змін, передбачуваності і вічності»⁴⁷. Тому із закінченням Другої світової війни створення нових тенденцій моди Радянського Союзу знову активізувались.

Зовнішній вигляд радянської людини не повинен був містити яскраві кольори, основними були чорний та сірий. Такий стандарт був не спроста, оскільки ментально такі забарвлення формували жителів СРСР як сіру масу. Тканини також були із простих матеріалів, таких як бавовна та шерсть. Шовкові вироби вважались елементом розкоші, тому виготовлення шовкових речей припинялось. Головні ознаки одягу були доцільність і практичність. В таких умовах постає також часткове зрівняння жінок із чоловіками. Зовнішній вигляд жінок значно спрощувався, спідниця ставала більш зручною, коротшою, дозволялось носити чоловічі елементи одягу, наприклад шкіряні куртки або кашкети. Така жіноча емансипація була зумовлена складним становищем жінки в роки Другої світової війни та після, що змушена була перебирати чоловічі обов'язки на себе, відповідно зовнішній вигляд також трансформувався. Загалом одяг післявоєнної доби характеризувався скромністю фасонів та оздоблень. Причиною цього стала складна економічна ситуація всередині держави й переорієнтація цінностей.

У 1944 році розпочалась нова хвиля створення радянської моди на території Союзу. Поштовхом цього стало відкриття Московського будинку

---

⁴⁶ Джурджа Бартлетт. *FashionEast: призрак, бродивший по Восточной Европе...*ст.33

⁴⁷ Там само, ст.10

моделей, з яким відновлювалися фабрики легкої промисловості на всіх республіках. Цього ж року в Україні відкрився перший Київський будинок моделей одягу (КБМО). Після цього до початку 50-тих років будинки моделей відкривались у різних куточках держави. Загалом наприкінці десятиліття їх налічувалось вже 16, найбільше з яких це на території Російської та Української республік. Таким чином, утворилась певна інституція моди, яка об'єднувала в собі всі регіональні будинки моделей, а очолював їх Загальносоюзний будинок моделей одягу в Москві⁴⁸. Будинки моделей одягу формувались із модельєрів, художників, спеціалістів із швейної промисловості. До прикладу КБМО перебувало під керівництвом досвідченого фахівця, який здобув освіту у Парижі – Наумом Лазовським. Через брак матеріальної бази напочатку встановлення БМО, часто самі працівники приносили свої праски, голки та інше⁴⁹. З відкриттям будинків моделей одягу по всьому Радянському Союзу на державно-партійному рівні відбулась зміна поглядів на моду. Відтоді вона не заперечувалась взагалі, як явище, що псує суспільство, а навпаки почалось її затвердження і ставилась ставка на творення свого радянського варіанту моди. Поступово мода починала набирати ознак інструментів впливу на все радянське суспільство.

Варто зосередити увагу на будинках моделей на території УРСР. Вони діяли в найбільших містах таких як Київ, Львів, Дніпропетровськ, Харків, Одеса і Донецьк. Їхнє завдання полягало в створенні ескізів, контролю за швейним виробництвом в Україні та розробці асортименту одягу. БМО в різних містах мали свою окрему спеціалізацію. Приміром Харківський створював легку жіночу сукню, Донецький – діловий костюм, Дніпропетровський зосереджувався на виготовленні дитячого і підліткового одягу, а Одеський розробляв асортимент одягу для відпочинку. Що стосується Львівського та Київського, то вони були

---

⁴⁸ Корнієнко О.В. *Структура й особливості функціонування індустрії моди в УРСР у II половині XX ст.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=UZTNU_istor_2018_29%2868%29_3_6. Ст. 18-23

⁴⁹ Бобченко Т., Титова С. *Коли заздрять Карден та Пуччі.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kakedela.kiev.ua/17497/art/4038.html>

центрами у створенні модних зразків, тому займались всіма видами одягу⁵⁰. Починаючи із 1950-тих років радянська мода, зокрема сконструйована в Україні, виходить на міжнародну арену. Колекції представлялись на виставках та конкурсах. КМБО представляли свої моделі верхнього одягу в Чехословаччині, за що були нагороджені⁵¹.

Найпрогресивнішим містом у створенні модних зразків одягу не лише в Україні, а й в усьому СРСР (за винятком Москви) вважався Львів. Ще до відкриття Львівського будинку моделей одягу (відкрито у 1954 році) місто вабило багатьох модельєрів та художників. Близькість до європейської культури, цілі покоління видатних майстрів, художньо-промислові школи та чітке дотримання народної культури стали причинами потужного львівського модного осередку. Навіть бідні галичани та галичанки настільки вишукано одягались, що дивували своїм виглядом всіх приїжджих до міста. Після створення ЛБМО в ньому працювали найкращі фахівці із європейською освітою⁵². Одяг створений у Львові відрізнявся від решти радянських міст, оскільки його вважали більш елегантним та стриманим. В 1958 році почав випускатися журнал «Мода» з порадами як красиво вдягатися, публікаціями робіт львівських майстрів відзначених на конкурсах в Брюсселі та Бухаресті⁵³. Однак цей журнал бував лише у вузьких колах модельєрів та представників еліт. Для звичайних радянських людей випускались журнали «Радянська жінка», «Работница» та інші, в яких були різного роду поради для жінок, зокрема, що стосується моди. Для чоловіків журналів з рекомендаціями стильного одягу не створювали, оскільки таке заняття вважалось жіночою справою. Поради для них, як і зразки чоловічого одягу були в жіночих журналах. Як ось наприклад в журналі «Радянська жінка»: «Шановні чоловіки, шукайте, випробуйте. Поняття «мода», хоч і жіночого роду, однаковою мірою стосується і вас»⁵⁴.

---

⁵⁰ Корнієнко О.В. *Структура й особливості функціонування...*ст.20

⁵¹ Тканко З. *Мода в Україні ХХ століття*. – Львів: видавництво «АРТОС», 2015. – 236 с.

⁵² Тканко З. *Мода в Україні ХХ століття...* ст.93.

⁵³ Там само, ст.93

⁵⁴ *Чоловікам. Радянська жінка*. 1970. № 12. С. 33.

Журнал «Радянська жінка» користувався популярністю серед українського пролетаріату. Видання містило окремий розділ присвячений одягу, зазвичай у кінці випуску. В ньому пропонувались викрійки для створення одягу власноруч (жіночі плаття, пальта, дитячі комбінезони і т.д.), статті, в яких детально описувався весь процес виготовлення одягу, а також просто приклади модного вбрання і жіночого туалету. Журнали підкреслювали, що зовнішній вигляд повинен бути класичного стилю із перевагою на більш темні кольори, а фасон більш простим. Тоді такий одяг буде завжди модним і довговічним. Автори закликали читачів бережно ставитися до речей, тоді вони служитимуть довший час⁵⁵.

Період відносної лібералізації в 50-тих роках позитивно вплинув на розвиток радянської моди. За сприяння Микити Хрущова, СРСР налагодило стосунки із Заходом, і таким чином радянські модельєри та дизайнери здобули можливість обміну досвідом з іноземними колегами. Закордонні відрядження дали поштовх для творення нових унікальних зразків одягу для радянських жителів. Визначною подією став приїзд французьких моделей Dior із виставкою мод в Москву 1959 року. Проходячи по вулицях міста, моделі Dior надихали перехожих своєю вишуканістю. У такий спосіб будь-хто, від представників правлячих еліт до простих робочих, могли перейняти стиль французької моди.

Однак, все-таки, найбільше з ким співпрацював Радянський Союз були країни соціалістичного табору. Рада економічної допомоги (далі - РЕВ) як міжурядова організація взаємодопомоги активно допомагала цьому та залучала радянських працівників легкої промисловості до співпраці зі східноєвропейськими колегами. Майже щороку організовувались Конгреси мод в столицях соціалістичних держав і обговорювались тонкощі створення стилю, моделювання костюмів, виробництво потрібних для цього тканин і т.д. Приміром в 1953 році в Празі відбувся конгрес, де делегати СРСР вперше

---

⁵⁵ Кузьменко Ю. *Мода та дозвілля радянських жінок у 1960-1980-ті р.р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkpist_2018_92_27. Ст.291-303.

представили власну колекцію. Потім в 1956 році у Варшаві, а в 1957 році в Москві. За рахунком це вже був 8-ий Міжнародний конгрес мод. У ньому брали участь делегати з таких країн, як Німецька Демократична Республіка, Болгарія, Угорщина, Польща, Чехословаччина, Румунія і звісно Радянський Союз. Як спостерігачів було запрошено представників Китайської Народної Республіки⁵⁶. Моделі жіночих костюмів, які представляли на конгресі, вражали вишуканістю і розкішшю. Хоча також було продемонстровано зразки робочого, спортивного одягу, а також чоловічий і дитячий⁵⁷.

Для кращого розуміння феномену радянської моди, варто скористатися концепцією Джурджи Бартлетт про три види модного нарративу: утопічний, соціалістичний та повсякденний. Утопічний зародився в 1920-тих роках по приході більшовиків до влади. Сюди входить й прозодяг. Такий одяг повинен був повністю порвати будь-які контакти з тією модою, яка побутувала в світі. Утопічний вид – це, по суті, повне заперечення всякого стилю. Саме така ідея цілком підходила комуністичній ідеології – заново перебудови суспільного устрою, розірвавши зв'язок з історією та сучасністю. Однак як зазначалось вище, ця концепція не прижилась в тому соціумі, де її насаджували. Тоді на його заміну в 30-тих роках в Радянському Союзі, а в Східній Європі 50-тих, прийшов соціалістичний нарратив – саме той, який й створювався в будинках моделей одягу. Костюми соціалістичної моди виражалися ексклюзивними зразками із елементами традиційності. Моделі вбрання виставлялись на показ мод, брали участь в міжнародних конкурсах. Соціалістична мода в СРСР й країнах Східної Європи створювалась для суперництва із країнами Заходу і була слабо пов'язана із реальністю. Перші два нарративи були суто ідеологічними, однак останній – повсякденний, якраз і стосувався тієї моди, яка існувала в реаліях радянського суспільства. Повсякденна мода ставала популярною в 60-тих роках й характеризувалась скромністю та практичністю. Через дефіцит, придбати модні

---

⁵⁶ Корнієнко О. *Феномен моди: державна політика та повсякденне життя в Українській РСР (1956–1985 рр.)*. . [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://history.org.ua/uploads/editor-files/2020_04/5e9569791ce86.pdf. 2020 р. – 384 с.

⁵⁷ Джурджа Бартлетт. *FashionEast: призрак, бродивший по Восточной Европе...*ст.183

речі в магазинах було практично не реально. Однак саме повсякденна мода найменш піддавалась контролю зверху⁵⁸. У такий спосіб, можна стверджувати, що мода в СРСР була монополізована.

Отже, мода – це складний соціальний феномен, який зацікавлює своїм характером фахівців різних наук й культур. Вона присутня в кожному кроці суспільства, однак тільки тоді, коли це суспільство є мобільним та розвиненим. Часто мода, як соціальне явище, зазнає критики через свою мінливість та масовість. Проте це лише відображає наскільки вона пов'язана із актуальним становищем того чи іншого суспільства. Якщо людство в даний період часу є досить динамічним і прогресивним, тоді і мода буде змінюватися щороку або ж навіть щосезонну.

Можна підвести підсумки, що стосується масовості. Досі тривають дискусії між представниками різних наук та країн, засновників модних тенденцій про те, чи можна назвати моду масовим явищем. Коко Шанель твердо це заперечувала, а науковці такі як О. Гофман, Дж. Сторі, Р. Барт доводять протилежне. Існує також думка, що мода тісно пов'язана із індивідуалізмом, бо дозволяє особистості підкреслювати свою унікальність. Доказом цього є досить популярний стиль кінця XX- початку XXI століття «Street Style». В суперечці чи мода пов'язана із індивідуалізмом, чи масовістю Г. Зіммель стверджував, що її не можливо чітко віднести до категорії одного або іншого, оскільки вона є таким багатогранним феноменом, що містить в собі елементи як і масового явища, так й індивідуального.

Ще один фактор, який вдало характеризує моду – це глобальність. Враховуючи те, що міграція культур є досить притаманним людським явищем, а мода – це частина культури, тому вона швидко може переноситися з одного народу на інший. Проте із певною варіацією, яка б підходила характеру даного соціуму.

---

⁵⁸ Джурджа Бартлетт. *FashionEast: призрак, бродивший по Восточной Европе...*ст.15

Підсумовуючи, варто наголосити про інші погляди щодо моди, які були в представників радянської науки. Філософ В. Толстих в книзі «Мода як соціальний феномен» доводить, що мода – це лише інструмент управління корисливої буржуазії. В тому вигляді, в якому існує, вона тільки деморалізує суспільство, позбуваючи його свободи вибору. Єдина надія на правильну реалізацію моди є в руках соціалістичних країн. Лишень тоді вона наділена гуманністю і повагою до індивіда.

В Радянському Союзі мода була під пильним прицілом правлячих верхівок. Партійні діячі прагнули повністю змінити соціум, яким управляли, тому стандарти зовнішнього вигляду створювались під ідеологію комунізму. Будь-які елементи одягу, які б вказували на статус людини відразу ж вилучались. З приходом комуністів до влади, В. Степановою та О. Родченком було створено прозодряг. У такий спосіб, ідеологи хотіли позбутися моди, а радянські люди повинні були виглядати схожими один на одних. Це стосувалось як чоловіків, так і жінок.

Отже, після того, як державні діячі зрозуміли, що все-таки моду не можливо повністю викреслити в суспільстві, вони взялись творити власний зразок радянської моди. Відразу ж після закінчення Другої світової війни, на території Російської, Української, а згодом й інших республік почали створюватися будинки моделей одягу. Це утворило певну інституцію, де створювались модні тенденції для всієї держави. В Україні діяли в таких містах, як Київ, Львів, Дніпропетровськ, Харків, Одеса, Донецьк. Причому перші два міста були головними у створенні модних зразків. Для вищих прошарків населення і тих, хто був залучений у формуванні радянської моди існував журнал «Мода», де публікувались найкращі моделі костюмів. Для решти стильні образи можна було знайти в жіночих журналах «Радянська жінка» і «Работница». Саме ці журнали були надзвичайно популярними серед пролетаріату, оскільки в них були численні поради на всі випадки життя.

Починаючи з 50-тих років ХХ століття, у модельєрів з'явилась можливість обміну досвідом з іноземними колегами. Була практика закордонних відряджень, а також в СРСР було запрошено представників модного дому Dior. Найбільше з ким товаришував й співпрацював СРСР у модному питанні, були країни соціалістичного блоку. За сприянням РЕВ, з періодичністю організовувались Конгреси мод, де кожна держава представляла свої колекції і спільно обговорювали модні тенденції.

Як підсумок, Джурджа Бартлетт досліджуючи радянську моду, розділила її на три наративи, за допомогою яких можна найбільш повно зрозуміти якою ж вона була. Вона пропонує свій варіант назв: утопічна, соціалістична та повсякденна, відповідно кожна з них має свій період і місію.

РОЗДІЛ II

«РОЗВИНЕНИЙ СОЦІАЛІЗМ» У ГЕНДЕРНІЙ ПОЛІТИЦІ

2.1. Проблематика образу ідеальної радянської жінки

Становище жінок, в державній політиці Радянського Союзу, майже завжди було оповите ідеологічним підтекстом. Питання гендерної рівності з року в рік піднімалось на численних публічних виступах Комуністичної партії, про жіночу емансипацію лунало із всіх можливих засобів масової інформації, створювались окремі жіночі відділи, періодичні видання рясніли статтями про ідеальні умови для жінок, що дають можливість їм повністю себе проявити. Про жінок і їхнє право бути вільними в Радянському Союзі можна було почути ледь не на кожному кроці. Така стратегія держави була не спроста. На цьому фоні із численною кількістю інформації про вдалу гендерну політику Радянського Союзу, вибудовувалась пропагандистська модель ідеальної радянської жінки.

Для створення образу держави, яка піклується про жіноче населення, державці взяли під власний контроль Міжнародний жіночий день 8-го березня. Такий крок був важливий для міжнародного іміджу і для доведення західним країнам, що Радянському Союзу не байдужа доля рівноправності жінок. Однак була ще одна причина – протистояти феміністичному рухові і не дати йому можливості розгорнутися на великі масштаби. Святкування міжнародного жіночого дня в СРСР проголошувалось загальнодержавним святом і випускались різноманітні агітаційні матеріали, присвячувались виступи членів Комуністичної партії, щорічно в жіночих журналах описувались здобутки радянських жінок. До прикладу в «Радянській жінці» знаходимо статті, де у відсотковому відношенні написано залучення жіноцтва до промисловості, сільського господарства та партійних організацій. І звісно про роль держави, яка посприяла цьому. «В числі робітників і службовців, зайнятих у промисловості, жінки становлять 48 процентів... Серед колгоспників жінки становлять 54 проценти... У складі Верховної Ради СРСР є 390 жінок... Понад 2 тисячі жінок

– депутати Верховних рад союзних і автономних республік... Соціалістичний лад приніс цим жінкам справжнє розкріпачення, на ділі зрівняв їх у правах із чоловіками, створив умови для розвитку талантів»⁵⁹. Однак достовірність цих цифр викликає підозру. Тим часом на сторінках «Радянської жінки» трапляються публікації про Міжнародний жіночий день країн Заходу, що протиставляють здобутки радянських жінок і дискримінацію європейських. Приміром в статті «Від березня до березня» читаємо про боротьбу проти несправедливості жінками країн Великобританії, Італії, Греції, Сирії, ФРН і США⁶⁰.

Для підтримання образу емансипованого жіноцтва в Радянському Союзі, штучно створювався пропагандистський ідеал радянської жінки. Він був сукупність декількох портретів, що стосувались публічної й навіть приватної сфери. Підтримка цього образу була вкрай важлива для диктаторської держави. Після того, як в СРСР проникнули західні цінності і їхні певні канони поведінки, хоч і не повністю (наприклад субкультура «Стиляг»), правлячій верхівці потрібно було нівелювати їх. Нагодою стало усунення із посади першого секретаря ЦК КПРС – Микити Хрущова і заміщення його на посаді Леонідом Брежнєвим. З приходом до влади нового Генсека, посилилася популяризація моделі ідеальної радянської жінки із досить консервативними поглядами. Такий образ закріпився на тривалий час протягом усього періоду «застою» аж до моменту «перебудови». Популяризація цієї моделі здійснювалась всіма можливими способами. Як і в ЗМІ: періодичних виданнях, пропагандистських плакатах і фільмах, так і на офіційних промовах.

Першим і надважливим портретом для пропаганди став образ жінки-робітниці. Протягом всього існування Радянського Союзу, а особливо в період «застою» він став найбільш обговорюваний з боку комуністів. Як зазначає історикиня Мирослава Смольницька, в межах партії готувались спеціальні збірки про роботу жінок в УРСР, їхній внесок у розвиток держави. Розроблялись

---

⁵⁹ До міжнародного жіночого дня – 8 березня. Радянська жінка.1964. №2. Ст.21

⁶⁰ Від березня до березня. Радянська жінка.1983. №3.ст. 15

тематика лекцій, бесід та доповідей⁶¹. Для кращого ефекту популяризації цього образу, ледь не в кожному жіночому періодичному виданні стверджувалось, що радянська жінка не існує без професійної реалізації. «Проаналізувавши численні пропагандистські видання російська дослідниця С.Айвазова відмітила, що з радянської свідомості повністю зникло уявлення про те, що жінка може і не працювати у суспільному виробництві»⁶². Наприклад у журналі «Радянська жінка» образ наполегливої радянської трудівниці трапляється досить часто. Приміром у статті «Юний ”командарм”» описується історія про молоду дівчину Ліду Шепітько, яка старанно виконує роботу кукурудзвода. Лідія проявила ініціативу щодо створення ланки, а пізніше стала її очільницею⁶³. Або інша історія про двох жінок, що надзвичайно відповідально виконують свою роботу і буквально живуть нею – Катерину, котра є завідуючою магазином і Світлану, котра є бригадиром закрійників трикотажного об’єднання. «Нам молодим, так хочеться всюди встигнути, постійно вдосконалювати свою професійну майстерність... щоб жоден покупець не вийшов із магазину чимось невдоволеним... Такої думки дотримуються всі жінки і дівчата нашого колективу» - процитовано слова Катерини в статті⁶⁴. У такий спосіб, формувалось уявлення про те, що радянські жінки є надзвичайно працюючими і настирливими у професії.

Для посилення цього ефекту і ще більшої мотивації завзято працювати, в СРСР існували нагороди – звання Героїв соціалістичної праці. Це звання було створено в 1938 році і надавалось до 1991 року, тобто до розпаду Радянського Союзу. Присвоюватися воно могло безліч разів і стосувалось сумлінної праці незалежно якого спрямування. Звісно першочерговою метою цієї нагороди була пропаганда. В «Радянській жінці», як і в будь-якій пресі, періодично траплялись статті про людей, які здобували цю відзнаку. Приміром публікація із назвою-

---

⁶¹ Смольницька М. *Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8569> . Ст. 162-174.

⁶² Там само, ст 164.

⁶³ *Юний ”командарм”*. Радянська жінка.1964. №3. Ст.5

⁶⁴ *Відповідати за все*. Радянська жінка.1971. №2. Ст.5

закликом «Станьмо врівень з героями!», яка відразу має дещо виховний характер⁶⁵. Або ж «Робітнича гордість» у формі розповіді-оповідання про відмінну працю партійної організаторки Одеської джгутової фабрики⁶⁶. В статті «Нові імена героїнь» читаємо звернення ЦК КПРС, Ради міністрів СРСР, такі слова: «Ми звертаємось до Вас, дорогі радянські жінки, – Ваша праця на виробництві, Ваше материнське піклування про сім'ю, про виховання дітей здобули загальну вдячність і повагу! Беріть ще активнішу участь у громадському житті і творчій праці!»⁶⁷.

Ідеальним доповнення до жінки-героїні в професійному плані, також було її зацікавленість суспільними проблемами. Портрет емансипованої радянської жінки повинен був складатися із її громадської активності й відстоювання прав людей не лише країн соцтабору, а й західних. В такому світлі радянські жінки виглядали б як повноправні члени суспільства, які пройшли шлях гендерної нерівності, завдяки допомозі держави її поборолі і тепер готові ділитися досвідом зі всіма жінками світу й допомагати іншим маргіналізованим групам людей. Доволі часто на сторінках «Радянської жінки» можна знайти статті про висловлення «власних» думок радянського жіноцтва щодо одних чи інших конфліктів у світі, однак найбільше уваги приділялось проблемам США. Приміром у публікації «Руки геть від В'єтнаму!» йдеться про те, як жінки УРСР обурюються щодо в'єтнамської війни, участь в якій брали американські солдати. «Злодіяння американської воячини у В'єтнамі – це злочин перед усім людством!» - цитата слів депутатки верховної ради УРСР⁶⁸. В іншій статті «Soy cubana! Я – кубинка!» бачимо розповідь про те, як кубинські жінки, що творили революцію, ставили за приклад собі радянських жінок, надихались ними. Одна із кубинок стверджувала, що щира дружба із жителями СРСР допомогла

---

⁶⁵ Станьмо врівень з героями! Радянська жінка.1964. №3. Ст.2

⁶⁶ Робітнича гордість. Радянська жінка.1969. №1. Ст.3

⁶⁷ Нові імена героїнь. Радянська жінка.1978. №2. Ст.13

⁶⁸ Руки геть від В'єтнаму! Радянська жінка.1965. №7. Ст.2

побороти гендерну нерівність і тепер такі професії, як інженер, науковець, журналіст не є рідкість для кубінок⁶⁹.

Попри пропаганду образу ідеальної радянської жінки в публічній сфері, активно велась також пропаганда в приватній. Однак в цьому випадку про жіночу емансипацію гадки й не було. В радянській сім'ї повинен був переважати традиційний поділ сімейних обов'язків, що популяризувалось і підтримувалось з боку держави. В жодних пропагандистських матеріалах немає згадки про приготування їжі, прибирання і повноцінне виховання дітей з боку чоловіка, оскільки це вважалось виключно жіночою справою. А ті сім'ї, в яких була партнерська допомога, або чоловік виконував домашні обов'язки, не толерувалось в пресі чи інших інформаційних джерелах і висміювалось. Наприклад в «Радянській жінці» трапляються поради для жінок, як гарно та затишно облаштувати свою квартиру⁷⁰, як смачно приготувати їжу⁷¹, як виховувати та годувати власних дітей⁷². Про роль батька в сім'ї можна дізнатися лише з юридичних консультацій і то, лише побіжно⁷³. Час від часу читаємо такі усмішки: «Пральна машинка незручна для хазяйки. Користуйтеся пральною дошкою: вона легка, займає мало місця, загартовує фізично. Також краще користуватися віником: його легше ремонтувати, ніж пилосос»⁷⁴.

Держава намагалась так би мовити «привласнити» сім'ї своїх громадян, тому часто будь-які сімейні проблеми потрібно було виносити на загальне обговорення, щоб сторонні люди допомогли їх вирішити. Так в статті «Ні, це не особиста справа» на прикладі історії однієї сім'ї, пропагується розповідати про всі труднощі своєму колективу, оскільки сімейні проблеми дуже погано впливають на професійну частину життя⁷⁵. Через деякий час знову можна натрапити на статтю цієї же теми, однак де вже читачі журналу висловлюються щодо сімейних конфліктів та

---

⁶⁹ *Soy cubana! Я – кубинка!* Радянська жінка.1974. №1. Ст.10

⁷⁰ Додаток до журналу. *Ваша квартира. Прихожа.* Радянська жінка.1974. №5

⁷¹ *Салати.* Радянська жінка.1982. №10. Ст.28

⁷² *Дитина народилась.* Радянська жінка.1973. №10. Ст.23

⁷³ Юридична консультація. *Права та обов'язки батьків.* Радянська жінка.1965. №10. Ст.29

⁷⁴ *Поради хазяйкама. Усмішка.* Радянська жінка.1980. №6. Ст.31

⁷⁵ *Ні, це не особиста справа.* Радянська жінка.1964. №6. Ст.18

вирішення їх з боку сторонніх людей⁷⁶. На сторінках «Радянської жінки» також можна натрапити на поради щодо інтимних стосунків подружньої пари, наголошується на тому, що «Усякі відхилення від норми негативно позначаються на здоров'ї»⁷⁷. Однак про які саме відхилення від норми не уточняється. Тут же засуджується довге холостяцьке життя, що як стверджують автори, пізніше призводить до деградації людини. Читаємо такі рядки: «...людина без сім'ї приречена на самотність і врешті переживає почуття гіркого жалю... Жонаті і заміжні живуть довше, аніж холостяки і незаміжні»⁷⁸. У такий спосіб, заохочували як і чоловіків одружуватися, так і дівчат виходити заміж, щоб не залишитися самотніми. Зазвичай неодружені люди були «білими воронами» у суспільстві.

Радянська жінка попри повноцінну зайнятість на роботі, громадську діяльність, заклопотаність домашніми справами й вихованням дітей, також повинна була красиво, але стримано виглядати. Її зовнішній вигляд відігравав не менш важливу роль, а пропаганда в зайвий раз нагадувала про догляд за собою. Так як в радянському соціумі існувала думка, що жінка – це окраса чоловіків, що насправді знецінювало жіноцтво. Хоча намагання виділитися модним одягом, зачіскою й виразним макіяжем засуджувалось радянською владою, все-таки зовнішність жительок СРСР мала б мати ознаки жіночності. Перш за все, вигляд повинен був підкреслювати їхню скромність. Носіння штанів жінками засуджувалось, дозволялось лише для спорту. Або до прикладу, в одному з випусків 1976 року читаємо статтю «Девіз – простота, природність», в якій перукарка розкажує про модні зачіски та догляд за власним волоссям. Авторка наголошує, що природні зачіски підкреслюють скромність⁷⁹, що було надзвичайно важливим у суспільстві. В інших публікаціях натрапляємо на поради як правильно носити прикраси⁸⁰, які б не дуже виражалися. А також про

---

⁷⁶ *Це не лише сімейна справа*. Радянська жінка.1973. №12. Ст.31

⁷⁷ *Відверта розмова*. Радянська жінка.1967. №6. Ст.26

⁷⁸ Там само, ст.26

⁷⁹ *Девіз – простота, природність*. Радянська жінка.1976. №2. Ст.30

⁸⁰ *Що вам личить?* Радянська жінка.1967. №4. Ст.28-29

вдалий догляд за шкірою й що які косметичні процедури потрібно виконувати⁸¹. Таким чином, через періодичні видання такі, як «Радянська жінка» образ ідеальної радянської жінки активно популяризувався у радянському соціумі, зокрема в українському, формуючи штучно сконструйовані виклики жіноцтву.

2.2. Щоденні реалії радянського жіноцтва

Повсякденне життя жінок в СРСР часто відрізнялось від того, яке представляли на публіку. Те, що вважалось давно вирішеним у суспільстві, насправді залишалось замовчаною проблемою в тіні. Жіноча роль не завжди була настільки важливою, як показували на телебаченні, презентували у виданнях. Однак це не розголошувалось, оскільки жіноча частина населення була і так вдячною правлячим верхівкам за надання можливості навчатися, працювати і розвиватися поряд із чоловіками, що лише декілька десятиліть тому було важкодоступним.

Про життя жінок в Радянському Союзі періоду «застою» ми дізнаємось із перших вуст. Кожна історія є доволі унікальною з власним пережитим досвідом. Варто відмітити регіональні відмінності респонденток, які впливали на їхню життєву історію. Кожна жінка посідала різну посаду у своїй професії в даний період часу, тому й по-різному сприймала реальність. Також дата народження у респонденток досить різна (від 1936 року до 1960 року). Їхні історії не схожі один на одну, та й погляди на одні й ті ж самі речі, які були в СРСР також.

Рівноправність по-різному сприймалась радянськими жінками. Унезалежнення, про яку лунало з різних пропагандистських джерел, не була такою однозначною для них. Для когось справді питання рівності було повністю вирішеним і відчував на власному житті однакові можливості й повагу поряд із чоловіками. Як і на роботі, в громадському просторі, так і в сім'ї. Хтось завдячує комуністам за шанс професійного розвитку, проте не погоджується з тим, що жінка стояла на одному рівні із чоловіками. Деякі не відчували рівноправності

---

⁸¹ | *нормальній шкірі потрібні маски*. Радянська жінка.1974. №2. Ст.29

взагалі. Такі висновки можна зробити із відповідей респонденток, однак відповісти на це запитання було дуже складно всім, потрібно було трішки довше подумати, аніж над іншими питаннями.

Радянська емансипація була спрямована на матеріальне забезпечення. Все-таки впродовж існування СРСР, держава турбувалась про достойну жіночу заробітну плату. Звичайно це робилось не з спроста. Добре плативши жіноцтву, так їх заохочували працювати, вийти із домашнього господарства і бути активними діячами економіки. А залучення до виробництва половини робочого населення, в умовах планової економіки, відіграло велику роль. Четверо із шести опитаних жінок відповіли, що були періоди, коли вони отримували оплату за працю більшу за їхніх чоловіків. Дехто з них стабільно мав більшу, а дехто в певний проміжок часу. Причому їхні посади не були надто вищими за чоловіків, або незначно вищі. Одна із респонденток відповіла, що мала нижчу заробітну плату, але пов'язане це не із гендерною нерівністю, а через, те що чоловік мав набагато кращу посаду на роботі⁸². Схожу думку висловила й інша жінка⁸³.

Децо інша ситуація була щодо керівних посад. Не завжди слова про рівноцінну змогу стати начальницею поряд із чоловіками були виправдані. Звичайно держава залучала жіноцтво до цього, проте в децо обмеженій кількості. Для отримання управлінської посади майже завжди потрібно було позмагатися із чоловіками і прикласти набагато більше сил та навиків. Беручи до прикладу сферу державного управління, як стверджує дослідниця жіночої емансипації Наталія Олійник, жіноче представництво мало лише «...номінальний характер і не може розглядатися як критерій доступу жінок до влади»⁸⁴. Одна із респонденток розповіла, що в принципі не мала змоги здобути керівну посаду через власну біографію (респондентка була переселенкою із м. Холм, однак не воліє розповідати подробиць)⁸⁵. Двоє жінок відповіли, що не

---

⁸² Інтерв'ю із Дум'як Любов'ю. Особистий архів Любчик С.В. Самбір\Львів, 2021

⁸³ Інтерв'ю із Єрмолаєвою Надією. Особистий архів Любчик С.В. Козятин, Вінницька область, 2021

⁸⁴ Олійник Н.Ю. *Емансипація жінок по-радянськи: особливості та наслідки*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_6_29. Ст.144-151.

⁸⁵ Інтерв'ю із Оссовською Ольгою. Особистий архів Любчик С.В. Тернопіль, 2021

з змогли здобути її через брак освіти⁸⁶⁸⁷. Проте саме вони швидко вийшли заміж, що відповідно ускладнювало їм шлях до здобуття освіти. Двоє із опитаних все-таки були начальницями. Перша – відділу обліку і звітності у фінансовому відділі у міськвиконкомі⁸⁸. Інша – відділу кадрів будівельного тресту. Однак як остання зауважила: «Начальниками відділу кадрів працювали в основному чоловіки. Підставні військові, підставні поліцаї. Працюючи в ремонтно-будівельному тресті, я перша жінка, яка очолила кадри»⁸⁹. Ще одна жінка відповіла, що працювала в садочку вихователькою, що відповідно не дозволяло їй стати керівницею⁹⁰. Проте більшість із респонденток стверджували, що на їхньому місці праці переважали чоловіки на керівних посадах.

Звання Герой соціалістичної праці також не було таким однозначним і по-різному впливало на виконання роботи жінками. Неоднаково воно сприймалось загалом у суспільстві. Дехто усвідомлював пропагандистську мету цього звання, тому навіть не виникало бажання її здобути, дехто розумів ці наміри, проте із власної вигоди старався прикладати зусиль, щоб отримати її, а дехто й справді вірив у благі наміри держави відзначити кращого працівника таким здобутком, тому хотів бути одним із таких почесних. Усвідомлення пропаганди, як такої, залежало із декількох чинників. По-перше, вміння особи із критикою сприймати всю подану інформацію. По-друге, доступ до закордонної преси й новин. По-третє, прихильність чи не прихильність загалом до комуністичного режиму. Таким чином, різні пропагандистські дії бути по-різному сприйняті соціумом, зокрема жінками. Серед опитаних, теж прослідковують розбіжності. Проте більшість з них навіть не задумувались над здобуттям такого звання, через різні причини. Були інші пріоритети, не було такої можливості здобути (через брак досвіду), дехто взагалі не знав про існування цього звання. Одна із респонденток просто не розділяла такої позиції. «Знаєте в душі я не розуміла оце. Навіть як

---

⁸⁶ Інтерв'ю із Тромпак Оксаною. Особистий архів Любчик С.В. Мукачево, 2021

⁸⁷ Інтерв'ю із Перцович Ганною. Особистий архів Любчик С.В. Винники, 2021

⁸⁸ Інтерв'ю із Лобас Ольгою. Особистий архів Любчик С.В. Львів, 2021

⁸⁹ Інтерв'ю із Дум'як Любов'ю. Особистий архів Любчик С.В. Самбір\Львів, 2021

⁹⁰ Інтерв'ю із Ермолаєвою Надією. Особистий архів Любчик С.В. Козятин, Вінницька область, 2021

вручали ту грамоту, то мене принижувало. Я матеріаліст, ну що мені з того папірця. Ну а то було як для кого. Є люди, які любили таке... Я не розуміла того, що там п'ятирічку за чотири роки. Треба було то робити, треба було то писати, треба було брати ті зобов'язання і відчитуватися за них. Бо то треба було. Але то була неприємна нагрузка, яка ні для душі, ні матеріально. Це є смішно»⁹¹ - стверджувала жінка.

Ще однією реальністю, яка йшла в розріз із тією картиною, що популяризувалась на публіку – було зацікавлення радянською жінкою суспільними проблемами, особливо на Заході. Всередині держави жодних справді нагальних проблем в принципі не піднімалось, тому жінки не могли знати про них й відповідно реагувати. Та й варто врахувати той факт, що в диктаторському режимі, навіть якщо щось дійсно турбувало, то все рівно замовчувалось через страх, який панував в суспільстві. Що стосується західних конфліктів, насправду радянські жінки через і так нелегке життя в тих умовах, які в них були, не надто задумували про інші проблеми закордоном. Серед всіх опитаних, рясніє одна думка – в новинах часто розповідалось про війни, особливо Америки, однак все це сприймалось лише на рівні новин, без емоційного погруження і бажання допомогти. Однак четверо із шести відповіли, що цікавились новинами із Заходу про Україну і про весь Радянський Союз. Часто звідки можна було почерпнути більше інформації, аніж із радянських каналів. Особливою популярністю користувались «Радіо Свобода» і «ВВС». Проте, як стверджували респондентки, прослуховувати потрібно було досить обережно. «Я пам'ятаю, коли була мала, мій батько включав «Радіо Свобода». Там говорили все. То що говорили там, ми нічого не чули і ні про що не знали. І треба було слухати так, щоб сусід тебе не чув, бо прийдуть завтра КГБ-шніки і тебе заберуть. Сусід сусіда продавав»⁹² - за словами опитаної жінки.

---

⁹¹ Інтерв'ю із Оссовською Ольгою. Особистий архів Любчик С.В. Тернопіль, 2021

⁹² Інтерв'ю із Тромпак Оксаною. Особистий архів Любчик С.В. Мукачево, 2021

В приватній сфері життя радянської жінки здебільшого зберігався традиційний сімейний лад, як власне й пропагувалось державою. На її плечах трималось сімейне господарство й виховання дітей. Здебільше причиною було переконання, що такі речі є суто жіночими. «Напевно то мені передалось від мами. Я вважала, що це є жіноча робота. Він (чоловік – ред.) більше схильний до техніки. Ремонтував телевізори, машини – то його було. Ну а я, домашня робота. Готувати, прати. Це передалось від мами»⁹³. Однак існували й інші підстави, наприклад понаднормова зайнятість чоловіка на роботі, та більше вільного часу в жінки, що відповідно змушувало її приділяти більше часу на дітей і сімейний побут. Серед респонденток прослідковується ще одна закономірність. Якщо в сім'ї була любов, повага й взаєморозуміння, тоді чоловік допомагав дружині із прибиранням, приготуванням їжі, а виховний процес був рівноцінний або ж майже рівноцінний. Часто жінка також допомагала чоловікові. «В нас Ви знаєте, не було таких обмежень, обов'язків хто, що має робити. В нас хто як встигав. Ми спільно. Ми разом готували, разом робили закрутки, разом прали лахи, але і разом готували дрова. В нас не було такого – ти чоловік, ти маєш заробляти. Навіть люди казати: що то вона тобі в лісі там допоможе»⁹⁴ - згадує одна із опитаних. В протилежному випадку, коли в сім'ї не було злагоди та поваги, в такому випадку зберігався цей традиційний поділ без чоловічої допомоги в господарстві.

Журнал «Радянська жінка» неоднаково відбився на погляди і стиль життя жіноцтва СРСР. Звісно він був авторитетним для них і займав далеко не останнє місце в дозвіллі та порадах. Проте видання не завжди викликало довіру в деяких жінок. Однією із причин, які назвали респондентки, стало політизованість багатьох тем, які піднімались на сторінках. Пропаганда псувала загальне враження про видання, але не для всіх. Для декого журнал став наче подругою, яка ділиться з тобою різнобічними питаннями. Особливо, як зауважує одна респондентка, в молоді роки видання дуже пригодилося, оскільки знань, як

---

⁹³ Інтерв'ю із Оссовською Ольгою. Особистий архів Любчик С.В. Тернопіль, 2021

⁹⁴ Інтерв'ю із Лобас Ольгою. Особистий архів Любчик С.В. Львів, 2021

таких, не було щодо господарських, і не тільки, речей⁹⁵. Найбільше чим приваблювала «Радянська жінка» - це були поради про побут, красу, моду, кулінарію, сільське господарство тощо. Макети викрійок стали незамінним приємним бонусом для жінок, завдяки яким, вони могли створити власноруч одяг. Загальне враження від видання у жінок було хороше, однак прослідковуються розбіжності у поглядах на нього. Для трьох – воно було доволі авторитетним, ще для двох – читали, але з недовірою і лише певні теми, а для однієї жінки він майже ніяку роль не відігравав в жодному питанні і порад.

Отже, становище радянських жінок протягом існування СРСР завжди було під пильним прицілом ідеології. В державній політиці навмисно провокувалось створення різноманітних жіночих організацій та пропагандистських матеріалів, які б штучно конструювали образ ідеальної радянської жінки. Справжня реальність жіноцтва насправду було зовсім іншою. Значення у суспільстві досі не була такою, яке представляли у ЗМІ. Для кращого розуміння повсякденності жінок в СРСР було зібрано інтерв'ю жінок з доволі різними долями.

Роблячи висновки, варто наголосити, що міжнародний жіночий день 8-го березня було поставлено під власний контроль комуністичними правлячими верхівками. 8 березня – стало загальнодержавним святом, в честь якого на всіх інформаційних каналах випускались матеріали, в яким описувались здобутки всього радянського жіноцтва. В зайвий раз нагадувалось, що рівноправність в Радянському Союзі здобуто і кожна жінка може відчутти це на собі. Святкування на державному рівні було спрямоване на загальний імідж СРСР закордоном і для того, щоб протистояти феміністичному рухові.

Символ емансипованого радянського жіноцтва складався з декількох портретів із публічної та приватної сфери. Після заміщення Микити Хрущова на посаді Генсека Леонідом Брежневим, збільшилась ставка на підтримання пропагандистської моделі жінки з консервативними поглядами. Це тривало

---

⁹⁵ *Інтерв'ю із Тромпак Оксаною. Особистий архів Любчик С.В. Мукачево, 2021*

протягом всього періоду «застою» і популяризувалось у ЗМІ. В реальності питання рівноправності неоднаково сприймалось радянським жіноцтвом. Кожна особистість по-різному відчувала або зовсім не відчувала її в суспільстві та у власних сім'ях.

У підсумку, портрет жінки-працівниці став один із найголовніших для пропаганди. Для комуністів він був надзвичайно важливим, оскільки підтверджував емансипацію, яку приніс Радянський Союз і спонукав жіноцтво наполегливо працювати і до останнього віддаватися своїй професії. Емансипаційні процеси, які відбувались в СРСР добре відобразились на матеріальному становищі жінок. Держава турбувалась про хорошу заробітну плату жіноцтва, аби вони працювали, а не були домохазяйками. Більшість з опитаних підтвердила цю тезу. Проте здобуття керівної посади було викликом для жіноцтва. Отримати її можна було, однак приклавши більше зусиль, ніж чоловікам. Причини були різні. Управлінська жіноча посада могла мати лише номінальний характер.

Для кращого заохочення до праці, в СРСР існувало звання Герой соціалістичної праці. Надавалось воно за сумлінну працю. На сторінках «Радянської жінки» рясніють статті про плідну працю радянських жінок, про героїнь, які присвятили своє життя роботі. На практиці серед жіноцтва було різне ставлення до звання Героя соціалістичної праці. Респондентки мали зовсім протилежні думки щодо даної відзнаки. Єдине, що всіх об'єднувало в цьому питанні – це відсутність особливого бажання здобути цю відзнаку.

Узагальнююче добавимо, що зацікавлення суспільними проблемами – стало ще однією рисою образу радянської жінки. Вона повинна була бути активною членкинею суспільства і відстоювати права. Часто це переносилося на конфлікти західних країн, якими наче б то переймалось радянське жіноцтво. «Радянська жінка» нам висвітлює портрети жінок, яких хвилює суспільна несправедливість. В реальності жінки мало переймалися такими питаннями.

Справжня картина була дзеркальною. Здебільшого жінки слухати новини із Заходу про Українську республіку й інші.

Отож, пропаганда ідеальної радянської жінки також переносилась на її сімейні справи, однак в цьому питанні про рівноправність навіть мови не було. На основі пропагандистських матеріалів випливає висновок, що жінки вдома повинні були виконувати всі домашні справи самостійно без допомоги чоловіка. Існував поділ на «жіночу» і «чоловічу» роботу. Теж і стосувалось виховання дітей. Відповіді респонденток на це питання могли відрізнятись. Деякі сім'ї справді мали такий уклад, як пропагувалось зверху, проте в деяких все-таки чоловік допомагав жінкам у домашніх справах та у вихованні дітей. Держава зазіхала на внутрішні проблеми подружжя та їхні стосунки. У періодичному виданні засуджуються інтимні стосунки дівчини або хлопця, не перебуваючи у шлюбі та заохочується молодих людей одружуватися.

Зовнішній вигляд жіноцтва мав відігравати не останню роль в їхньому житті. Їхній одяг, зачіска повинні були бути невиразними, щоб підкреслювалась скромність. На сторінках «Радянської жінки» можна натрапити на численні поради догляду за собою. Деякі жінки радо приймали і користувались такими порадами, а для деяких журнал не відігравав жодного авторитету, відповідно й такі поради не дуже застосовували.

РОЗДІЛ ІІІ

СОЦІАЛІСТИЧНА VS ПОВСЯКДЕННА МОДА У ПЕРІОД «ЗАСТОЮ»

3.1. Соціалістична мода як спосіб пропаганди

Ідеологія соціалізму була стовпами, на якій тримався весь Радянський Союз. Тож, звісно, ідеологічна складова торкалась кожної сфери життя громадян СРСР. Комуністи використовуючи моду як інструмент впливу, створили свою власну моду, яка б відповідала місії та стандартам їхньої держави. Радянська соціалістична мода суттєво відрізнялася від сучасних їй західноєвропейських модних тенденцій. Та й термін радянська мода був придуманий як антипод до західної моди⁹⁶. Соціалістична мода – це безумовно переплетення пропаганди як і всередині держави, власне, для радянського суспільства, так і поза її межами, щоби тримати марку серед інших країн. Хоча найбільш поширеною вона була в Радянському Союзі, проте в країнах соцтабору її також активно популяризували.

До створення офіційної моди СРСР правлячі верхівки підійшли серйозно, тому дизайн одягу мусив мати наукове підґрунтя та пояснення⁹⁷. «Щонайменше чотири основні адміністративні системи займалися дизайном одягу, який досяг своєї остаточної структури наприкінці 1960-х: Міністерство легкої промисловості (дизайн одягу для цілей промислового масового виробництва), Міністерство повсякденних послуг (конструкції на замовлення пошиття в ательє моди), а також міністерства торгівлі та місцевої промисловості. Перші два міністерства були економічно найважливішими у сфері споживання»⁹⁸. В СРСР як в диктаторській країні, вся виконана робота повинна була відображати лише успіхи, тому мода разом із її творцями мусили показувати тільки хороші результати, які б трансливались на здобутки радянської промисловості⁹⁹. Модні тенденції, що припадали на період правління Леоніда Брежнєва, особливо не

---

⁹⁶ Корнієнко О. *Виховуючи смак: дискурс про моду в радянському суспільстві*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_135_17. Ст.59-63

⁹⁷ Jukka Gronow, Sergey Zhuravlev. *Fashion Meets Socialism: Fashion industry in the Soviet Union after the Second World War*. – Published by: Finnish Literature Society, 2015. – 306 p.

⁹⁸ Там само, ст 91.

⁹⁹ Корнієнко О. *Феномен моди: державна політика та...*ст.79

відмічались своєю унікальністю чи родзинкою. Консерватизм, який пройнявся майже на кожну сферу діяльності людини, також зберігався в радянській моді. Однак в період «застою» мода не стояла на місці й активно працювала на своє визнання.

В 1967 році в Москві було проведено Міжнародний фестиваль моди, на якому обговорювалось нові ідеї в радянській моді. Було визнано європейську моду та застосування її елементів в соціалістичній. Так наприклад, колекцію Коко Шанель прийнято як кращий актуальний тренд сезону. Проте все ж таки нагороду отримала радянська дизайнерка Тетяна Осьмеркіна за розробку свого плаття під назвою «Росія»¹⁰⁰. Протягом 1960-1980-тих років розроблялись власні варіанти високої моди, посилюючи роль регіональних організацій моди. Створювались престижні колекції All-Union, які в подальшому визначали модні тенденції всіх республік. До такої роботи до 1970-тих років залучались лише фахівці із Києва, Москви, Ленінграда та Риги. Ці дизайнери часто показували власні колекції закордоном, пізніше до них долучились республіканські та обласні будинки моделей¹⁰¹.

В період розвиненого соціалізму радянські модельєри створюючи офіційну моду СРСР, посилались на такі основні критерії, як простота, універсальність відсутність лишніх деталей і кольорів. Планова економіка держави була нездатна швидко змінювати модні тренди. Однак не зважати на західну моду теж не могла, тому її пристосовували до власних реалій, адаптуючись до потреб радянських споживачів¹⁰².

Найвизначнішим дизайнером Радянського Союзу став В'ячеслав Зайцев. Можна сказати він став лицем радянської високої моди, яка виставлялась на показах в західних країнах. На виставках у Монреалі та Москві Зайцев представив власну колекцію під назвою «Древня Русь», яку високо оцінили

---

¹⁰⁰ Джурджа Бартлетт. *FasionEast: призрак, бродивший по Восточной Европе...* ст.247

¹⁰¹ Jukka Gronow, Sergey Zhuravlev. *Fashion Meets Socialism: Fashion industry in the Soviet Union...*ст.97

¹⁰² Тканко З. *Мода в Україні ХХ століття...*ст.100

закордонні фахівці. У січні 1968 році американська компанія «Celanese Fibers Co» зацікавилась радянським модельєром і запропонувала йому співпрацю, що передбачала створення колекції жіночої моди з російськими мотивами. Група із трьох дизайнерів СРСР, а саме В'ячеслав Зайцев, Ірина Крутікова та Ліна Телегіна створили близько 30-40 елементів одягу для американського бренду. Туди входили офіційний, коктейльний та звичайний гардероб¹⁰³.

Будинки моделей раз в рік або деколи частіше проводили покази мод, представляючи нові розроблені колекції. Найголовніший московський показ транслювався по телебаченню. Після показу всередині держави, радянські манекенниці виїжджали із цим закордон, репрезентуючі найкращі костюми. Інші будинки моделей робили покази на місцевому рівні, часто проводячи їх в універмазі. Доступ до цього одягу мали здебільшого верхівки й радянська еліта, проте це не заперечує того, що і вони піддавались під ідеологію соціалістичної моди. Однак попри те, що будинки моделей одягу були основними інститутами, які розробляли одяг для радянської моди, всередині них також було чимало недоліків. Як зазначає дослідниця радянської моди Ольга Корнієнко, найголовнішою проблемою була низька кваліфікація працівників БМО. До прикладу в українських БМО часто могли працювати люди без належної освіти, а вища освіта взагалі була великою рідкістю¹⁰⁴. «В модельно-конструкторському цеху та експериментальній групі Донецького будинку моделей 10 інженерних працівників не мали спеціальної освіти; начальник цеху був за фахом працівник обліку; на посадах модельєрів-конструкторів працювали вчитель і акушерка; методистів – вчитель і вихователька; техніка-планіметриста – агроном-насіньвод»¹⁰⁵. Будинки моделей одягу також допомагали швейним фабрикам у процесі створення лекал та технології пошиву одягу. Інколи 70% всієї продукції

---

¹⁰³ Там само, ст.104.

¹⁰⁴ Корнієнко О. *Феномен моди: державна політика та повсякденне життя...*ст.104

¹⁰⁵ Там само, ст.104-105

промислових колекції відшивались саме в БМО¹⁰⁶. Однак це вже не були ексклюзивні речі, що представлялись на покази.

На нижчому рівні серед всього пролетаріату, де високу моду рідко можна було знайти, пропаганда велася із метою виховання хорошого смаку для суспільства, особливо для жіночої частини. Влада намагалась плекати гарний смак для радянських жительок із різних каналів. Через пропагування, власне, її творцями, тобто модельєрами, через мистецтвознавців, які виступали із лекціями про моду та стиль¹⁰⁷. Правила смаку диктувались і на невидимому рівні. Наприклад існувало неписане правило, яке забороняло жінкам носити штани на кожен день. Серед опитаних жінок, всі відповіли, що в повсякденні одягали лише спідниці або сукні, штани тільки для спорту або іншої фізичної активності. Штани як повноцінний елемент гардеробу прижився в їхньому житті набагато пізніше після розвалу Радянського Союзу, або і досі не прижився. Як стверджує науковиця Олена Цимбалюк, в «брежнєвській застій» існували певні «норми» в масовому смаку суспільства. Він передбачав раціональне споживання, створення одягу власноруч, особисте декорування, а також практичність¹⁰⁸. Також питання смаку піднімалось в численних виданнях. В 1960-80-тих роках можна було натрапити на доволі багато статей із назвами «Потреби, смаки, мода», «Смак і мода», «Ми і мода» і т.д.¹⁰⁹

Журнал «Радянська жінка» також мав на меті популяризувати серед своїх читачок офіційну соціалістичну моду. В кожному випуску присвячувалась сторінка або декілька темиці моди. У виданні можна було знайти статті-поради, що краще одягати. Наприклад для різних типів фігури¹¹⁰¹¹¹. Нові позиції

---

¹⁰⁶ Там само, ст. 131

¹⁰⁷ Корнієнко О. *Виховуючи смак: дискурс про моду в радянському суспільстві...* ст.62

¹⁰⁸ Цимбалюк О. *Норми та аномалії моди періоду «розвиненого» соціалізму*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5409/9Tsymbaliuk_Naukovi_zapiski_2020_32-82-91.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁰⁹ Корнієнко О. *Виховуючи смак: дискурс про моду в радянському суспільстві...* ст.62

¹¹⁰ *Для невисоких, повновидих*. Радянська жінка.1968. №7. Ст.31

¹¹¹ *Якщо фігура нестандартна*. Радянська жінка.1967. №1. Без вказаного номеру сторінки.

будинків моделей одягу й зразу інтерв'ю працівників як краще одягати їх¹¹²¹¹³. Інколи можна було прочитати про закулісся виробництва. Приміром в статті «Випускаємо-контролюємо-споживаємо»¹¹⁴ закрійники та контролери Львівської взуттєвої фірми «Прогрес» обговорювали процес виробництва взуття та його якості. Звичайно метою публікації було показати успіхи радянської швейної промисловості на прикладі Львівської фірми. Також видання рясніло фото-прикладми трендових речей. Кожен знімок характеризувався елегантністю, простотою, практичністю образу моделей¹¹⁵¹¹⁶. Звісно, всі ці рубрики найперше мали ідеологічну складову.

Існувала рубрика питань-відповідей, де жінки могли запитувати поради щодо власного стилю, затим авторитетні працівники модних структур їм відповідали. Ось наприклад стаття під назвою «Ваш стиль – стриманість»¹¹⁷. Редакторка-методист Київського будинку моделей дає настанови для юної читачки, що хоче покращити свій шкільний стиль. «Ваш стиль – скромність, стриманість. Це найбільше підкреслює неповторну красу і привабливість юності»¹¹⁸. Або ж в іншому випуску художниця-модельєр того ж будинку моделей радить жінкам обирати класичні блузи природних тонів. В такому випадку вони довше будуть актуальними й одіти їх можна як і на роботу, так і для вечірньої гостини¹¹⁹.

Окремо варто виділити розділ рубрик із колекціями закордонних модельєрів. Звичайно це були представники лише із країн соцтаборів. Для звичайних людей в таких журналах не представлялись позиції розроблені в країнах Західної Європи або США. Та все ж такі рубрики викликали інтерес серед читачок, прагнучи подивитися на моду очима східноєвропейців. Часто цей

---

¹¹² У нас в гостях Ленінградський будинок моделей. Радянська жінка.1964. №3. Ст.30-31

¹¹³ Показує Харківський будинок моделей. Радянська жінка.1971. №3. Ст.30-31

¹¹⁴ Випускаємо-контролюємо-споживаємо. Радянська жінка.1973. №11. Ст.14

¹¹⁵ У сукнях, костюмах, які пропонує художник-модельєр Тетяна Бугненко. Радянська жінка.1980. №4. Без вказаного номеру сторінки.

¹¹⁶ Осінньої пори. Радянська жінка.1982. №9. Ст.31

¹¹⁷ Ваш стиль – стриманість. Радянська жінка.1973. №10. Ст.23

¹¹⁸ Там само, ст.23

¹¹⁹ Елегантні блузи. Радянська жінка.1982. №7. Ст.30

гардероб не надто відрізнявся від радянського, однак могли бути цікавіші кольори або фасони. Приміром на фото із назвою «Пропонують німецькі друзі»¹²⁰ бачимо цікавий варіант сукні й шкіряні берети, що було рідкістю в СРСР. Стаття «Угорські модельєри – жінкам» розповідає чим славляться угорські модниці, а на фото представлені їхні колекції розроблені Будапештським будинком моделей¹²¹.

На сторінках «Радянської жінки» можна також натрапити на висміювання «неправильної» моди, тобто тої, що не відповідає стандартам соціалістичного зразка. Ось наприклад публікація «Чоловік – той, що справа»¹²² кепкує із французького дизайнера Жака Естереля, оскільки одна із його колекцій 1970-го року стерла границі між жіночим і чоловічим вбранням. «Вечірні туалети – і тут також чоловіки повинні розділити долю жінок – запропоновано у вигляді древньогрецьких пеплумів з брошкою на плечі, або у вигляді циганської сукні, прикрашеної гаптуванням, стрічками»¹²³.

3.2. Повсякденна мода як відображення реального становища

Мода, яка побутувала в реальному житті радянського жіноцтва далеко не відповідала тим стандартам, які нав'язувались їм зверху. В даному випадку мода відігравала ту роль, яка є першочерговою в ній, тобто вона була дзеркалом радянського суспільства із всіма його характеристиками. Справжню моду, про яку говорили і говорять дослідники, тобто самодостатньою, що не піддається пропаганді, варто шукати серед звичайних жителів СРСР і таку моду ми будемо називати повсякденною.

Повсякденна мода періоду «застою» вже не була такою рівномірною та зразковою, як соціалістична. Протягом 60-80 років ХХ століття вона набувала різних форм, приймала і заперечувала численні стилі, поширювалась як і на великі соціальні групи, так і на субкультури, формувала людей як індивідів. В

---

¹²⁰ *Пропонують німецькі друзі*. Радянська жінка.1968. №1. Без вказаного номеру сторінки.

¹²¹ *Угорські модельєри – жінкам*. Радянська жінка.1969. №1. Ст.28

¹²² *Чоловік – той, що справа*. Радянська жінка.1970. №8. Ст.31

¹²³ Там само, ст.31

Українській республіці повсякденна мода надзвичайно відрізнялась регіонами. Ті модні тенденції, що побутували в щоденній рутині радянського суспільства, далеко не були схожими, на те, що трансливалось на телебаченні чи в інших засобах масової інформації. Такий висновок можна зробити згідно відповідей респонденток.

Для кожної жінки в її повсякденному житті мода відігравала різне значення. Бажання виглядати модно або ж ні залежало від багатьох факторів. По-перше, в умовах Радянського Союзу, коли все було під-контролем, навіть вбрання, не всім хотілось вигадувати різні способи відображення свого внутрішнього «Я» через моду. По-друге, не менш важливе значення було фінансове положення, оскільки дбаючи про основні потреби, часто не хватало коштів для купівлі ще якогось елемента одяжі. Для деяких мода була ефемерним явищем, не розуміючи як і для чого за нею стежити. А втім, охочих виглядати модно та ефектно в СРСР було вдосталь. Хоча часто через надто виражений і яскравий образ щонайменше можна було почути засудження, багато модників старались дотримуватися модних канонів. Чотири респондентки відповіли, що мода мала місце в їхньому житті, звичайне не найперше, проте й не останнє. «Коли була в селі, то в нас любили одягатися модно. Наприклад, подивилась і там були спіднички модні чи ще щось з того. То я з того всього вибирала, що мені до душі було. Я хотіла щось особливе мати. Я любила фірмовий одяг, що-небудь не любила»¹²⁴. Серед опитаних, які дали протилежну відповідь, одна жінка назвала причину фінансові труднощі, а для іншої мода просто не була її захоплення.

Кожне десятиліття розвиненого соціалізму в повсякденній моді характеризувалось своїми основними рисами. Наприклад 60-ті роки вирізнялись мінімалізмом та геометрією форм. Шаленої популярності набули міні-спідниця та міні-сукня. Попри те що штани для жінок вважались моветонном, вкінці 60-тих років серед молодих дівчат і також хлопців, надзвичайно поширились

---

¹²⁴ Інтерв'ю із Перцович Ганною. Особистий архів Любчик С.В. Винники, 2021

джинси. Серед чоловіків став популярний стиль «бітлів»¹²⁵. 70-ті роки знаменувались поєднанням багатьох стилів у моді. В суспільство проникли ідеї постмодернізму, що пропагують концепції прийняття множинності думок, еkleктичності. Тому серед радянських модників почали переважати класичний, спортивний, романтичний, а також фольклорний гардероб¹²⁶. У 80-тих роках утвердився стиль максі розмірів. Великий вплив на прогрес повсякденної моди спричинили Олімпійські ігри в Москві. В такий спосіб, набув популярності гардероб простого крою, вільні об'єми та розсудливість у пропорціях¹²⁷. Такий каламбур стилів та швидка зміна повсякденної моди пояснюється соціальними, часто бунтарськими настроями, що здебільшого переважали в молоді. Наприклад сучасник тодішньої моди стверджує, що: «Джинси тоді були для нас найкращою сублимацією протесту проти совкового стилю життя»¹²⁸.

На що варто зосередитися при розгляді повсякденної моди – це дефіцит, дуже характерне явище для Радянського Союзу, а особливо для «застою». Радянський дефіцит був зумовлений плановою економікою, яка не формувалась під запити ринку, а під конкретні цифри у планах. Нерівномірний розподіл товарів групи Б та групи А став ще однією причиною. Саме дефіцит відіграв дуже важливу роль у формуванні гардеробу та смаків у звичайних жителів СРСР. Однак серед респонденток прослідковуються одна закономірність: майже кожна жінка відповіла, що нестача не стала перешкодою для створення власного стилю. «Ми якось проблеми з того не робили. Є – є, нема – нема. Ми не зациклювались на тому»¹²⁹. «Я з того не робила трагедії. Я пам'ятаю свою подругу Аллу, вона мала одну кашемірову спідничку і блузочку біленьку, і светр зелененький. Це все, що в неї було. Вона два дні поносила блузочку, випрала, посушила і на другий день вдягала. Я в кращому була положенні, бо мені мама шили. Якусь там суконку. Я не кажу, що в мене було багато. Для мене то не було

---

¹²⁵ Тканко З. *Мода в Україні ХХ століття...* ст.96-99

¹²⁶ Там само, ст.102-195

¹²⁷ Там само, ст.108

¹²⁸ Михалик В. *Сімдесяті роки. Віхи століття, що минає*// Поступ. – Львів, 2000. – №111. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://postup.brama.com/000701/111_10_1.html

¹²⁹ *Інтерв'ю із Тромпак Оксаною. Особистий архів Любчик С.В. Мукачево, 2021*

катастрофою»¹³⁰. Умови дефіциту сформували в радянських людей певний стереотип – всі товари, які були важкодоступними, одразу ставали престижним. І весь дефіцитний одіж набував рис «модності»¹³¹.

В одяжних магазинах придбати красивий та модний одяг було викликом для поціновувачів моди. Ринок не міг задовільнити всіх потреб жіноцтва, асортимент був надзвичайно обмежений та нудний. Як результат жінки купували одіж на довгострокову перспективу. В більшості радянських людей переважав класичний й практичний гардероб, оскільки він залишався тривалий час актуальним. Найчастіше в крамницях брали верхній одяг, як той що менше зношується та взуття, оскільки його виготовити самому вкрай важко. Бували випадки, коли на ринку не було речей підходящого розміру, тоді купували наближеного, зрідка перешивали на свої заміри. На прилавках в магазинах можна було натрапити на погану якість деяких елементів одяжі. Наприклад в містах Донбасу траплялись товари із похибкою в крої, чи помітним браком. Кольори всі одноманітні та з поганими візерунками, застарілі фасони¹³². Нестача достатньої кількості одягу, що вироблявся на промисловості, не задовольняла охочих стильно виглядати. В таких умовах набув популярності вторинний ринок – комісійні магазини. Комісійні крамниці давали можливість знайти хороші речі за доступною ціною. Окрім магазинів існували ще ринки, де також купували вбрання не першої свіжості. Різниця між магазином та ринком полягала лише в легальності, перше було офіційними від імені держави, а друге – люди самостійно, по бажанню продавали на вулиці. Послугами вторинного ринку користувались четверо із шести опитаних жінок. Магазинний дефіцит давав поштовх для жінок шукати інші шляхи для створення власного гардеробу.

Найпоширенішим способом було самостійне пошиття вбрання. Більшість жінок СРСР мали швейну машинку в своєму домі, ще із 1950-тих років, коли

---

¹³⁰ Інтерв'ю із Оссовською Ольгою. Особистий архів Любчик С.В. Тернопіль, 2021

¹³¹ Тканко З. *Мода в Україні ХХ століття...*ст.102-104

¹³² В. С. Гіцевич. *"Мода" у повсякденному житті населення Донбасу в 1953-1985 рр.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2014_38_47. Ст.233.

настала післявоєнна бідність. Володіючи нею, розв'язувалось питання нестачі одяжі для всієї сім'ї, тому важливість цього приладу годі перебільшити. Купуючи тканину за власними примхами, швачки самі конструювали власний одяг. Деякі модниці проходили спеціальні курси для вивчення основ швацтва. Жінки шили одяг як і легкого крою: сукні, білизну, костюми, а рідше навіть складніші: куртки й пальта. Одяг зшитий вдома по-особливому цінувався. Найбільше приваблювало те, що він вдало підходив по розміру, на відміну від магазинного. Не рідше жіноцтво шило одяг не власноруч, а через знайомих кравчинь чи родичів. Шість із шести респонденток відповіли, що пошиття для них було найпопулярнішим шляхом. «Про те, що громадяни продовжували самі шити собі одяг, свідчать дані про продаж непродовольчих товарів населенню протягом 1970-1980-х рр. Так, значно збільшився продаж швейних товарів - на 133,5%, майже на стільки ж шовкових тканин - 133,4%, на 113,2% - трикотажних виробів, на 82% - шкіряного взуття, та на 77,8% - панчішно-шкарпеточних виробів. Майже на половину зріс продаж вовняних тканин, та на 0,3% - бавовняних тканин»¹³³.

Більш престижним варіантом створення наряду вважалось пошиття в ательє. Найчастіше до нього звертались високоповажні офіцери та їхні дружини, представники комуністичної партії або інші люди високого сану. Існували навіть спеціальні профспілкові ательє, доступ до яких якраз таки мала еліта. Політики, спортсмени, космонавти, письменники перебували в більш привілейованому положенні, завдяки обслуговуванню в кращому ательє¹³⁴. Їхній зовнішній вигляд нерідко відрізнявся стильнішим образом, аніж звичайних людей. Однак незаможні люди без особливого статусу також користувались послугами кравчинь в ательє. Там була можливість пошити одяг унікального крою за прикладом виробів іноземних модельєрів, оскільки в ательє працювали

---

¹³³ В. С. Гіцевич. *"Мода" у повсякденному житті населення Донбасу в 1953-1985 рр...* Ст.234

¹³⁴ Джурджа Бартлетт. *FasionEast: призрак, бродивший по Восточной Европе...* ст.295

професійні швеї із відповідною освітою. Зазвичай сім'ї звертались туди за потреби пошиття святкового одягу або складного для самостійного пошиття.

Для створення нестандартного та цікавого образу чимало жінок звертались до людей, які нелегально могли «дістати» іноземні товари, особливо одяг для свої клієнтів. Таких людей в СРСР називали спекулянтами або сленговою мовою «фарцовщиками». Тіньова економіка дуже притаманне явище для Радянського Союзу. Як зауважує Джурджа Бартлетт, така вторинна економіка добре співіснувала із легальною, оскільки вона часто заміняла та компенсувала її¹³⁵. «Тіньовики» або «фарцовщики» володіли чималим авторитетом серед звичайних людей, адже завдяки їм можна було доторкнутися до зарубіжної культури. Підпільна торгівля найкраще розвивалась в прикордонних містах, таких як Львів, Одеса, Чернівці та Ужгород, куди швидше проникала західна культура¹³⁶. Серед опитаних жінок послугами «фарцовщиків» користувалось двоє, що якраз таки проживали в м. Мукачево та м. Львів. Одна респондентка відповіла, що в «тіньовиків» не купувала, проте деякі іноземні речі все-таки мала. Причиною були хороші «зв'язки» та посада на роботі її чоловіка. Такий варіант був дуже поширеним в Радянському Союзі, оскільки маючи контакти впливових людей, була можливість забезпечити власну сім'ю кращими товарами вжитку. Також в Україні існувала мережа магазинів «Каштан», де була можливість офіційно придбати іноземні елементи гардеробу. Однак доступ до цього магазину лише мали еліта. Розрахунок відбувався не рублями, а чеками або іноземною валютою. Одяг із-закордону став своєрідним способом репрезентації власного «Я», чого дуже бракувало в радянських реаліях. Одягнувши будь-яку іноземну річ, поціновувачі моди відразу відчували себе унікальними, намагались хоч трішки забути про штучні рамки, які їм нав'язали зверху. Та все ж не у всіх жителів СРСР була потреба чи фінансові можливості (послуги та товари «тіньовиків» не були дешевими) в такому одязі, хтось обходився вітчизняною продукцією.

---

¹³⁵ Джурджа Бартлетт. *FasionEast: призрак, бродивший по Восточной Европе...* ст.308

¹³⁶ Тканко З. *Мода в Україні XX століття...* с.91.

Ексклюзивною річчю, яку часто «діставали» через «тіньовиків» або людей, що повернулись із закордону – був західнонімецький жіночий журнал «Burda moden». Журнал надзвичайно відрізнявся від радянських жіночих видань. Найперше впадало у вічі його кольорова гама та глянцеві сторінки, чого не було у вітчизняних публікаціях. Великою відмінністю було наповнення. В «Burda moden» можна було натрапити на оголене або напівоголене жіноче тіло із рекламою засобів жіночої гігієни. Чи реклами товарів іншого вжитку, які строго цензурувалися в Радянському Союзі. Найбільше приваблював яскравий нестандартний одяг на моделях, цікава стилізація гардеробу. Для жительок СРСР цей журнал став наче вікно в Європу, можливість побачити іншу реальність. Завдяки виданню радянські модниці й модники мали можливість стежити за іноземною модою. Хоча видання було повністю німецькомовне, жінки намагались по максимуму почерпнути звідти інформацію, шукаючи різні шляхи для цього. Троє із шести опитаних відповіли, що зрідка мали доступ до цього журналу. «Burda moden» для них став заміном радянських журнал мод, в ньому черпали ідеї для власного стилю. «В Радянському Союзі як таких журналів мод не було. Єдиний, який попадав в руки час від часу – це була Бурда мода (ред.«Burda moden»). Передавали один одному. Якщо хтось дістав – то ділились і перечитували»¹³⁷.

Отож, Мода в Радянському Союзі не була однорідною і надзвичайно відрізнялась на вищому офіційному рівні та на повсякденному. Офіційна соціалістична мода стала інструментом впливу та пропаганди в руках правлячих верхівок. Комуністи витворили свою власну радянську моду, яка стала протиставленням західній. Тож для кращого утвердження, в СРСР такий феномен мав наукове тлумачення. Однією із мети радянської моди було відображення успіхів промисловості СРСР. Протягом всього періоду розвиненого соціалізму, творці радянської моди брали активну участь в її популяризації всередині й поза межами держави. Організовувались спеціальні

---

¹³⁷ Інтерв'ю із Дум'як Любов'ю. Особистий архів Любчик С.В. Самбір\Львів, 2021

фестивалі мод, участь в яких брали найкращі та найвідоміші модельєри, а також працівники будинку моделей одягу. Все частіше в період «застою» відбувалась взаємодія вітчизняних конструкторів одягу із іноземними, чому сприяли правлячі верхівки. Неодноразово дизайнери виїжджали закордон для представлення своїх найкращих робіт. Одним із них був В'ячеслав Зайцев, який став символом високої моди в СРСР. Завдяки своєму дизайнерському таланту, модельєр отримав змогу співпрацювати із американською компанією «Celanese Fibers Co».

Підсумовуючи, варто наголосити, що будинки моделей одягу відігравали далеко не останню роль в створенні радянської моди, були своєрідною її інституцією. Щороку пред'являли аудиторії власні розроблені колекції на показах мод, а Московський БМО транслював свої на телебаченні. Всередині будинків було чимало недоліків. В українських основною проблемою стала низька кваліфікація працівників. Часто БМО допомагали фабрикам одягу у пошитті продукції, надавали лекала або власні технології.

На рівні пролетаріату ціллю соціалістичної моди було виховання смаку. Воно відбувалось на різних рівнях: публічні виступи дизайнерів, популяризація невидимих правил і пропаганда через періодичні видання. «Радянська жінка» як найпопулярніший журнал серед українок, в кожному випуску підкидав ідеї для читачок як краще одягнутися. На сторінках траплялись як і статті із порадами від експертів, так і фото-прикладі моделей. Бували й замітки про успіхи промисловості або засудження іноземної моди.

Однак у підсумку, в щоденній рутині суспільство часто не обмежувалось стандартами та пропагандою. Повсякденна мода, за своєю суттю, стала відображенням реальності всередині держави. Завдяки їй, соціум міг транслювати свій внутрішній стан або справжнє життя без прикрас. Кожне десятиліття «застою» мало свої притаманні маркери, які вказували на невдоволення тими чи іншими правилами. Стежити чи не стежити за модою був вибір кожної жінки.

Отже, повсякденна мода чітко вказувала на недоліки економічного становища Радянського Союзу. Одним із таких був хронічний дефіцит на ряд товарів. Через це магазинний асортимент одягу не міг повністю задовільнити потреб жіноцтва. Попри нестачу, також були проблеми в низькій якості й недостатній кількості розмірів. Проте це не стало перешкодою для пошуку власного стилю. Чимало жінок користувались послугами комісійних магазинів та ринків, які стали альтернативою крамницям із новими речами. Пристосовуючи до обставин, жінки також вдавались до різних способів створення свого гардеробу.

Одним із таких шляхів було пошиття одягу самостійно. Цей варіант став найбільш популярний для радянських громадян, згідно відповідей респонденток. Пошиття власноруч або через знайомих вирішувало чимало проблем, таких як правильно підібраний розмір, бажаний колір, доступна ціна тощо. Інший варіант для створення більш святкового або складнішого вбрання було ательє. На постійній основі, його послугами користувались здебільшого еліта. Існували спеціальні профспілкові ательє, щоби обмежити доступ до нього звичайним людям.

Узагальнююче добавимо, що іноземна мода в радянському суспільстві проникала через «тіньову» економіку. «Фарцовщики» як головні гравці в ній, могли дістати товари будь-якого вжитку, найголовніші з них був одяг. Іноземні речі по-особливому цінувались у соціумі, оскільки завдяки їм на деякий час модники могли відчувати певну свободу. Популярним підпільним іноземним товаром став західнонімецький жіночий журнал «Burda moden». Для жінок він відкривав двері на зовсім іншу реальність, яка панувала на Заході. Найцікавішим були рубрики мод, які надзвичайно відрізнялись від вітчизняних альтернатив.

ВИСНОВКИ

Дане дослідження розкрило проблематику моди і жінок в Радянському Союзі. Співставлення різних джерел, зокрема пропагандистських матеріалів із ЗМІ й інтерв'ю зі свідками подій, опрацювання вітчизняної та іноземної літератури, дало змогу дійти певних висновків.

1. Робота доводить, що мода виступає соціальним регулятором в суспільстві. Вона як соціокультурний феномен, формує єдність соціуму, позбавляє відчуття самотності, так і дає можливість кожному індивіду сповна транслювати свій внутрішній стан. Мода може існувати лише в модерному, розвиненому суспільстві, де соціальна роль кожної особистості відіграє важливу роль. По своїй суті мода – це дзеркало суспільства, яка сама пристосовується до кожної зміни в настрої людства.
2. Під час написання праці було виявлено, що ідеологічна складова надзвичайно відбилась на модні тенденції Радянського Союзу. Комуністи прагнули спершу повністю скасувати моду як явище, однак згодом почали формувати власну модель моди. Змінилась основна роль моди, що побутувала в СРСР – вона стала працювати на пропаганду. Це відбувалось на вищому рівні, беручи участь в міжнародних конгресах, й на нижчому завдяки ЗМІ.
3. В науковій роботі досліджено пропаганду портрету ідеальної радянської жінки на основі публікацій в «Радянській жінці». Жінки в Радянському Союзі повинні були мати певний набір характеристик. Найперше, бути сумлінними робітницями, які готові вкладати всю душу в свою професію. Вправними домогосподарками і матерями, без допомоги зі сторони чоловіка. Успішними громадськими діячками, які у вільний час переймались суспільними проблемами, особливо із Заходу. А також не забувати про свій зовнішній вигляд, що повинен був вирізнятися доглянутістю, простотою й скромністю. Натомість за пропагандою, жінки отримували емансипацію.
4. В дослідженні наведено факти, що реальне становище жіноцтва не завжди відповідало ідеологічній картині. Рівноправність не була такою однозначною,

як стверджувалось в пропаганді. Доволі часто вони не мали можливості повної професійної реалізації в своїй кар'єрі, на відміну від чоловіків. Проте могли отримувати хорошу заробітну плату. Радянські жінки насправді мало цікавились західними новинами про суспільство. В приватній сфері, кожна сім'я була унікальна і часто в парі з чоловіком, жінка займалась домашніми справами.

5. Розглянуто журнал «Радянська жінка» і виявлено, що ступінь довіри жіноцтва до даного видання було різним. Більшість із респонденток стверджували, що їм подобалось перечитувати його на дозвіллі. Користувались порадами цього журналу, застосовували їх в житті. Та деякі вважали видання політизованим, тому прискіпливо до нього ставились.
6. Встановлено, що існував взаємовплив моди та жінок в Радянському Союзі. Проте це стосувалось лише повсякденної моди в житті жіноцтва, офіційна мода майже не мала місця в їхньому побуті. Суспільні настрої жінок формували моду, а вона в свою чергу давала їм можливість презентувати своє «Я».
7. Досліджено, що існував феномен радянської моди. Він полягав в протиставленні західній моді. Радянська мода мала свою місію – презентувати успіхи промисловості, довести, що в СРСР навіть мода може скласти достойну конкуренцію іншим країнам. На нижчому рівні радянська мода була націлена на виховання смаків громадян.
8. Виявлено, що співіснувала повсякденна мода, що стала відображенням реального становища. Повсякденна мода віддзеркалювала недоліки економічної ситуації всередині республік таких, як наприклад дефіцит. Її унікальність полягала в тому, що давала можливість модникам почуватися вільно, попри контроль в диктаторській державі. Повсякденна мода містила елементи західної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

Матеріали усної історії:

1. Інтерв'ю із Дум'як Любов'ю. Особистий архів Любчик С.В. Самбір\Львів, 2021
2. Інтерв'ю із Єрмолаєвою Надією. Особистий архів Любчик С.В. Козятин, Вінницька область, 2021
3. Інтерв'ю із Лобас Ольгою. Особистий архів Любчик С.В. Львів, 2021
4. Інтерв'ю із Оссовською Ольгою. Особистий архів Любчик С.В. Тернопіль, 2021
5. Інтерв'ю із Перцович Ганною. Особистий архів Любчик С.В. Винники, 2021
6. Інтерв'ю із Тромпак Оксаною. Особистий архів Любчик С.В. Мукачево, 2021

Періодика:

7. Soy cubana! Я – кубинка! Радянська жінка.1974. №1. Ст.10
8. Ваш стиль – стриманість. Радянська жінка.1973. №10. Ст.23
9. Випускаємо-контролюємо-споживаємо. Радянська жінка.1973. №11. Ст.14
10. Від березня до березня. Радянська жінка.1983. №3. ст. 15
11. Відверта розмова. Радянська жінка.1967. №6. Ст.26
12. Девіз – простота, природність. Радянська жінка.1976. №2. Ст.30
13. Дитина народилась. Радянська жінка.1973. №10. Ст.23
14. Для невисоких, повновидих. Радянська жінка.1968. №7. Ст.31
15. До міжнародного жіночого дня – 8 березня. Радянська жінка.1964. №2. Ст.21
16. Додаток до журналу. Ваша квартира. Прихожа. Радянська жінка.1974. №5
17. Елегантні блузи. Радянська жінка.1982. №7. Ст.30
18. І нормальній шкірі потрібні маски. Радянська жінка.1974. №2. Ст.29

19. Ні, це не особиста справа. Радянська жінка.1964. №6. Ст.18
20. Нові імена героїнь. Радянська жінка.1978. №2. Ст.13
21. Осінньої пори. Радянська жінка.1982. №9. Ст.31
22. Показує Харківський будинок моделей. Радянська жінка.1971. №3. Ст.30-31
23. Поради хазяйкам. Усмішка. Радянська жінка.1980. №6. Ст.31
24. Пропонують німецькі друзі. Радянська жінка.1968. №1. Без вказаного номеру сторінки.
25. Робітнича гордість. Радянська жінка.1969. №1. Ст.3
26. Руки геть від В'єтнаму! Радянська жінка.1965. №7. Ст.2
27. Салати. Радянська жінка.1982. №10. Ст.28
28. Станьмо врівень з героями! Радянська жінка.1964. №3. Ст.2
29. У нас в гостях Ленінградський будинок моделей. Радянська жінка.1964. №3. Ст.30-31
30. У сукнях, костюмах, які пропонує художник-модельєр Тетяна Бугненко. Радянська жінка.1980. №4. Без вказаного номеру сторінки.
31. Угорські модельєри – жінкам. Радянська жінка.1969. №1. Ст.28
32. Це не лише сімейна справа. Радянська жінка.1973. №12. Ст.31
33. Чоловік – той, що справа. Радянська жінка.1970. №8. Ст.31
34. Чоловікам. Радянська жінка. 1970. № 12. Ст. 33.
35. Що вам личить? Радянська жінка.1967. №4. Ст.28-29
36. Юний "командарм". Радянська жінка.1964. №3. Ст.5
37. Юридична консультація. Права та обов'язки батьків. Радянська жінка.1965. №10. Ст.29
38. Якщо фігура нестандартна. Радянська жінка.1967. №1. Без вказаного номеру сторінки.

Опубліковані джерела:

39. Михалик В. Сімдесяті роки. Віхи століття, що минає// Поступ. – Львів, 2000. – №111. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://postup.brama.com/000701/111_10_1.html

Література:

монографії, статті, інтернет-ресурси

40. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – 2-е вид. / Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005, - 584 с.
41. Барт Р. Система моди. Статті по семиотике культуры / Пер. с фр., вступ. ст. и сост. С. Н. Зенкина. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 2003. – 512 с.
42. Гофман А. Б. Мода и люди. Новая теория моды и модного поведения. 3-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 208 с.
43. Джурджа Бартлетт. FashionEast: призрак, бродивший по Восточной Европе – пер. с англ. Е. Кардаш. — М.: Новое литературное обозрение, 2011. — 360 с.: ил. (Серия «Библиотека журнала “Теория моды”»)
44. Зиммель Г. Избранное. Том второй. Созерцание жизни/ Мода/Перевод М. И. Левиной. Издательство «Юристь», 1996. – 607 с.
45. Рибейро Э. Мода и мораль. Пер. с англ. Г.Граевой. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – 264 с. (Серия «Библиотека журнала “Теория моды”»)
46. Сторі Дж. Теорія культури та масова культура / Дж.Сторі; пер. з англ. Сергія Савченка. – К.: Акта, 2001. – 360 с.
47. Fashion and Politics. Edited by Djurdja Bartlett; With contributions by Serkan Delice, Rhonda Garelick, Erica de Greef, etc. – Yale University Press. – New Haven and London, 2019. – 240 p.
48. Jukka Gronow, Sergey Zhuravlev. Fashion Meets Socialism: Fashion industry in the Soviet Union after the Second World War. – Published by: Finnish Literature Society, 2015. – 306 p.

49. Memebel. Мода – афоризми, крилаті вирази, фрази, вислови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://porjati.glam-novias.com.ua/2019/05/28/moda-aforizmi-krilati-viraz-iv-frazi-vislovi/>
50. Бобченко Т., Титова С. Коли заздрять Карден та Пуччі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kakdela.kiev.ua/17497/art/4038.html>
51. В. И. Толстых. Мода как социальный феномен. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vneshnii-oblik.ru/socialnyyi-fenomen.html>. Ст. 7–39
52. В. С. Гіщевич. “Мода” у повсякденному житті населення Донбасу в 1953–1985 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2014_38_47. Ст.233.
53. Глушко Ю. С. Основні тенденції розвитку моди Радянської України 20-30-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Npifznu_2016_45%281%29_32. Ст.207-211.
54. Корнієнко О. Виховуючи смак: дискурс про моду в радянському суспільстві. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_135_17. Ст.59-63
55. Корнієнко О. Феномен моди: державна політика та повсякденне життя в Українській РСР (1956–1985 рр.). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://history.org.ua/uploads/editor-files/2020_04/5e9569791ce86.pdf. 2020 р. – 384 с.
56. Корнієнко О.В. Структура й особливості функціонування індустрії моди в УРСР у II половині ХХ ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=UZTNU_istor_2018_29%2868%29_3_6. Ст. 18-23

57. Корнієнко О.В. Структура й особливості функціонування індустрії моди в УРСР у II половині XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=UZTNU_istor_2018_29%2868%29_3_6. Ст. 18-23
58. Кузьменко Ю. Мода та дозвілля радянських жінок у 1960–1980-ті р.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkpist_2018_92_27. Ст.291-303.
59. Лагода О. Мода – маніфестація культури свободи особистості в добу глобалізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mist_2009_6_27. Ст. 194-202.
60. Лебедь О. Феномен моди в контексті сучасного суспільства: теоретичний аналіз. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/06/%D0%9B%D0%B5%D0%B1%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf>, 2015. – 92 с.
61. Олійник Н.Ю. Емансипація жінок по-радянськи: особливості та наслідки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_6_29. Ст.144-151.
62. Папакін Г.В. Особливості соціально-політичних комунікацій тоталітарного суспільства (на прикладі радянського режиму 1930-1940-х років). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2013_4_10. Ст.45-52
63. Смольницька М. Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8569>. С. 162–174.

64. Сотник А. Розвиток масової культури тоталітарного типу у ретроспективні Німеччини і України в 1930–1940-і роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mist_2010_7_66.Ст.375-382
65. Українська правда. Війна, яку ми програли. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/03/12/7018500/>
66. Цимбалюк О. Норми та аномалії моди періоду «розвиненого» соціалізму. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5409/9Tsymbaliuk_Na_ukovi_zapiski_2020_32-82-91.pdf?sequence=1&isAllowed=y
67. Цітата. Цитати про моду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://citata.net.ua/tsitati-pro-modu/>
68. Чупріна Н. В. Визначення моди як соціокультурного явища в сучасному "суспільстві споживання. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VMSU_mystetstvo_2013_16_1_7.Ст.32-37
69. Britannica. Individualism. / WRITTEN BY Steven M. Lukes Professor of Sociology, New York University. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/individualism>
70. Cambridge Dictionary. Individualism. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/individualism>

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Усні спогади жителів УРСР. Питання інтерв'ю.

ПШБ, рік народження, професія, місце проживання (1960 – 1980-ті рр.)

1. Чи у Вашій сім'ї Ви самі виконували домашні обов'язки (прибирання, приготування їжі).
2. Чи брав участь у вихованні дітей Ваш чоловік, і якщо так, то чи виховний процес був рівноцінний (після виповнення дитині 3-ох років).
3. Ким працював Ваш чоловік в період з 1960 -1980 роках? Чи в період з 1960-1980 роках Ви із чоловік отримували однакову заробітну плату?
4. Чи відчували Ви рівноправність у суспільстві і в сім'ї поряд із чоловіками?
5. Яку Ви посаду посідали у своїй роботі? Чи була у Вас справжня можливість здобути керівну посаду? Чи були жінки на керівних посадах на Вашому місці праці?
6. Чи прагнули здобути відзнаку «Герой соціалістичної праці»? Наскільки важлива для Вас була ця відзнака?
7. (Якщо в цей період не було чоловіка) Чи відчували Ви тиск з боку суспільства, коли були незаміжні/ розлучені?
8. Чи цікавились Ви новинами із Заходу? Чи турбувались про конфлікти західних країн (наприклад В'єтнамська війна, Кубинська революція, виступи жінок за свої права)
9. Чи читали журнал «Радянська жінка» і якщо так, наскільки він був для Вас авторитетним? Чи користувались Ви порадами з цього журналу щодо побуту, краси?
10. Якщо ні, то що для Вас було авторитетом у питаннях побуту, краси?
11. Чи стежили Ви за модою? Наскільки важливу роль вона відігравала у Вашому житті в період з 1960-1980 роках?
12. Чи читали журнали мод?
13. Наскільки дефіцит впливав на Вас в плані одягу?

14. Де найчастіше брали одяг? (Шили самі, в ательє, купували в магазинах, «діставали» через Чорний ринок)
15. Що або хто для Вас був авторитетом в моді або в моменті вибору одягу?
16. Чи був у Вас дрес-код на робочому місці?
17. Чи стежили Ви за іноземною модою? Чи в період з 1960-1980 роках Ви мали доступ до німецького журналу «Burda moden»? Чи мали одяг із-за кордону?
18. Чи купували Ви або хтось із Ваших знайомих одяг із-за кордону. Звідки і як його можна було придбати?
19. Чи був в доступі той одяг, який представляли на показі мод, показували у фільмах? Наскільки сильно відрізнявся Ваш стиль від стилю, який транслювався по телебаченні?
20. На Вашу думку, чи існувало розділення на соціалістичну (офіційну) і повсякденну моду?

Журнал «Радянська жінка»

